Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):	Nielsen, R.
Titel | Title:	Om Phantasiens Magt : 6 Forelæsninger.
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Kjøbenhavn : Gyldendalske Boghandel, 1876
Fysiske størrelse | Physical extent:	91 s.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

R. Nielsen.

Phantasiens Magt.

1876.

14-178-8°

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 14 8°

1 1 14 0 8 02487 3

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

20/6 3/8

Det Kgl. Bibliotek
130025470861

OM

PHANTASIENS MAGT.

SEX FORELÆSNINGER

AF

R. NIELSEN.

KJØBENHAVN.

FORLAGT AF DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL (F. HEGEL).

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO.

1876.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Indhold.

Side

Første Forelæsning. Phantasie og Virkelighed . . . . . 1.
Anden Forelæsning. Phantasiens Forhold til Spørgsmaalet om Sjælens Udødelighed . . . . . 14.
Tredie Forelæsning. Religiøs Phantasie . . . . . 28.
Fjerde Forelæsning. Gammeltestamentlig Phantasie . . . 43.
Femte Forelæsning. Nytestamentlig Phantasie . . . . . 57.
Sjette Forelæsning. Phantasiens uendelige Rige . . . . . 75.

Første Forelæsning.

Vi kjende det daglige Liv, dets Glæder og Sorger, dets Hygge og Fred. Alt er os her saa hjemligt, saa tilvant, saa bekjendt. Men bagved det Bekjendte er der et Ubekjendt, og dette Ubekjendte melder sig stundom uvilkaarlig med Spørgsmaal, som ængste. Vi sidde i Familiens Kreds i Solskin af huuslig Lykke, det Ubekjendte hvisker: hvorlænge vil det vare? Vi mindes vore Hedengangne, og Religionen trøster os med et Gjensyn; det Ubekjendte hvisker: er der et Gjensyn, er Du vis derpaa? Saaledes i mangfoldige Tilfælde. Hvad er nu dette Ubekjendte? Er det af det Onde eller af det Gode? Hvorfra stammer det, fra Lysets Ophav eller fra Mørkets Egne? Det kommer som et Tilbud, et Varsel, en Mindelse om det Usynlige, en manende Røst fra Aandernes Verden. Der er Mennesker, som have en naturlig Sky for at gjøre dette Ubekjendtes nærmere Bekjendtskab. Men Hverdagslivet selv er underlagt Tilskikkelser, som kunne bringe det Ubekjendte til at træde frem, pludselig og i al sin Vælde. Lad mig anføre et lille Exempel.

Et ungt Menneske, med oprindelige Anlæg og bestemt til Studeringer, havde allerede gjennemgaaet det

første akademiske Cursus, da Faderen, som begyndte at føle sig gammel og træt, ønskede at hans Søn skulde blive Landmand og hjælpe ham med at bestyre Gaarden. Sønnen gav efter for Faderens Ønske, saa meget villigere, som der i Egnen var en Herregaard, og paa Herregaarden en ung Frøken, Godseierens Datter. Den unge Mand havde seet paa hende, og hun havde igjen seet paa ham — hans Beslutning var tagen. Hen i Høst — han havde allerede den Gang været et Par Aar i sin nye Virksomhed — viste sig en Komet paa Himlen. Det gav Folk Noget at tænke paa og satte Landboernes Sind i Røre. Gamle Koner forsikkrede, at Krig, Hungersnød, Jordskjælv og Pestilense forestode, enten alle fire Dele eller i det Mindste een af Delene, det kunde aldrig feile. De Yngre meente, at Sagen vel ikke var saa farlig; Kometen var jo ordenlig anmeldt i Almanakken. De læste og saae, at den Uge efter Uge punktlig og stille rettede sig efter Almanakkens Forskrifter: den kunde umulig have noget Ondt i Sinde. Men alt som den ugeviis kom nærmere, tog Forundringen til, thi Kometen syntes at forandre sig og antage et truende Udseende. Det røde Øie blev bestandig hvassere, Halen voxede, bredte og grenede sig som et stort Ildriis. Stjernerne paa den klare Septemberhimmel fik et mattere Skin; det var som vilde Himlen halvt lukke Øjnene til, for ikke at see det uhyggelige Tegn. De gamle Koner grebes af en prophetisk Aand; de prædikede Bod og Omvendelse, og Mange bleve andægtige.

Dog det naturlige Liv gjør sine Rettigheder gjældende. Høsten havde været velsignet; for Hungersnød var der da ingen Fare. Rønnebærrene bleve røde, Løvet i Skoven blev bruunt og violet og guult, og Bladene

faldt; Vinden foer rigtignok hæsblæsende hen over Stubber og pløiede Marker, men til Jordskjælv var der Intet at mærke; Sundhedstilstanden var god, og Aviserne turde nok staae inde for Freden: saa skulde der da være Høstgilde.

Høstgildet paa Herregaarden var Omegnens aarlige og meest glimrende Fest, det var i Sandhed en folkelig Fest; thi den liberale Godseier indbød Høie og Lave. Piger og Fruer, Adelsmænd og Bønder blandede sig i Dandsen mellem hverandre; Strømmen bølgede i de store Sale og gjennem den med Fakler og Lamper oplyste Have. Mange havde glædet sig til denne Fest, men Ingen mere end vor unge Ven. Han ventede nu saa vist, at denne Aften skulde krone hans Lykke. Som han red paa Veien fattede han et Forsæt, der skulde staae fast; han vilde denne Aften erklære sin hemmelige Forlovelse for Godseieren; han havde omhyggelig valgt sine Ord og saae allerede i Aanden, hvorledes den fornemme, men humane Herre, der altid havde paaskjønnet hans Driftighed og viist ham saa megen Forekommenhed, lod de første Overraskelsens Rynker glatte sig og gav efter for hans og den elskede Datters forenede Bønner. Det forekom den unge Mand, alt som han nærmede sig og hørte Fanfaren og saae de vaiende Flag, at en saadan Høstfest nødvendig maatte være bestemt til at blive en Forlovelsesfest. Forestillingen herom blev ham saa levende, at han ordenlig begyndte at overveie, hvorledes han mest passende skulde svare, naar de Forlovedes Skaal blev udbragt. Men just som han red ind ad Porten, stod det Ubekjendte paa Luur og spurgte ham hviskende: er Du vis i din Sag?

Hvorledes Varslet slog ham, de nærmere Omstændigheder, hvor mange piinlige Øieblikke han maatte udholde inden han naaede Visheden, ved slige Enkeltheder ville vi ikke opholde os. Langt om længe blev han i een af Havens dunkle Kroge indhentet af den unge Frøken; der var ikke Tid til Forklaring, Mængden omsværmede dem, det raslede i Grenene, der var Folk i Nærheden: kun dette fik hun med graadkvalt Stemme og et Udtryk af den dybeste Smerte udtalt: Alt er forbi! med disse Ord svandt hun som et Syn. — „Alt forbi!“ Om en Afgrund havde aabnet sig, om Kometen havde dasket Jorden med sin Hale, kunde den unge Mand ikke være blevet mere bestyrtet.

„Alt forbi.“ Som en Fredløs, der ængstelig undviger Menneskers Selskab, ilede han ad en lønlig Sti gjennem Krattet over en Steentrappe ud paa den aabne Mark. Stemmerne og den glade Latter tabte sig, Musikkens Toner løde stedse svagere og døde sagte hen i den maaneklare Nat. Alt var stille, kun enkelte fjerne Hundeglam lode sig høre fra de omliggende Landsbyer. Han vadede i Muld, bestandig fremad, som havde han et Maal, indtil han standsede ved en stor Mergelgrav. Han maalte den med Øinene; Vandet, det vidste han, var tre Gange saa dybt som den steile Rand var høi, og denne overgik dog en Mands Høide. Det Ubekjendte hviskede: „Du maa bort, Du maa reise.“ Han saae i det speilede Dyb; Kometen stod dernede, som om den holdt stille og ventede paa ham. Det er en Paradiisfugl med gyldne Fjer, med den vil jeg reise. Opad kunde jeg ikke naae den, den sad mig for høit, men nedad, et Spring, et dristigt Spring i Dybet, og jeg rider paa dens Ryg. Men hvad er det Sorte derhenne? Kroppen af en død

Hund! En Reisekammerat, der i Hastværk har ladt sin Overkjole i Stikken: saa kommer jeg da ikke til at gjøre Touren alene. „Du maa først tage Afsked", hviskede det Ubekjendte; „Reisen er lang, hvo veed, naar Du kommer tilbage".

Og han vilde tage Afsked, ikke med nogen levende Modersjæl, men med den dunkle Lund paa Høien histhenne. Der oppe var en Græsbænk; der sov i Græsset mellem visne Straa en Udsæd uden Høst, en Førstegrøde af et Hjertes Vaar, forladte Børn af et skuffet Haab, Erindringer om en kortvarig, men ubeskrivelig Lyksalighed. Altsaa, tænkte han, først i Lunden et Farvel, og saa tilbage til Mergelgraven og Kometen og den døde Hund! Han ilede til Høien, der var Feber i hans Blod, hans Hjerne brændte; han tørnede mod et ungt men udgaaet Træ; en Ugle skreg, en opskræmmet Hare foer ham tæt forbi. Alt løb rundt, han havde en Fornemmelse, som om der regnede Ild fra Kometen ned paa hans Hoved. Med vaklende Knæ arbeidede han sig op ad Fodstien og fik Øie paa Bænken. Der sad en kvindelig Skikkelse. Er det muligt? hun sidder deroppe, hun venter paa mig? Nei, det er umuligt. Jo, det er hende, og dog — ikke hende. Den Siddende reiste sig, belyst af Maanens Straaler, og Skikkelsen blev aandeagtig majestætisk. „Du drager bort herfra, vil tage Afsked; men Du skal ikke reise med den døde Hund. En Ven skal følge Dig, en Ven, som kjender Veien, en ædel, tro Ledsager, paalidelig som hiin, der fulgte Beatrices Elsker igjennem Helvede, igjennem Skjærsilden og igjennem Paradiset ind i Himlen". Saa svandt det underlige Syn; den unge Mand var ramt som af et Lyn og styrtede til Jorden. Hvad der siden

blev af ham, da han reiste sig igjen, bekymrer os ikke. Vi have kun berørt hans Historie for det Ubekjendtes d. e. for Phantasiens Skyld; thi det Væsen, der vaagnede til Liv i ham, da han opvaagnede, det var i Sandhed Phantasien.

For at komme til Indsigt i Phantasiens Væsen, maae vi helst begynde med Virkeligheden, dens Betingelser og Love. Virkeligheden ligefrem som den staaer og gaaer er ikke Phantasiens Gjenstand; at beskjæftige sig med det Virkelige overlader den til Forstanden og de fem Sandser. Men Virkeligheden skjuler Noget, som i høi Grad interesserer Phantasien, Noget, som den overalt udspeider og opdager; og hvad er det saa? Spørge vi Phantasien, saa svarer den os, at det er hemmelighedsfulde Væsener, usynlige Skjønheder, Ansigter, som titte frem bag Virkelighedens Gardiner. Det er da med andre Ord ikke Virkeligheden selv, men dens Muligheder.

Men Mulighederne, de Muligheder, som sætte Phantasien i Bevægelse, ere af høist forskjellig Art. Vi kunne see det af vor Fortælling. De gamle Koners Phantasie søgte Mulighederne i Kometen, men løb vild i Lovene og miskjendte Virkeligheden. Det var astrologiske Muligheder, og Astrologernes gyldne Tid er forbi. Ingen troer paa Stjernernes Indflydelse, naar Spørgsmaalet er om det jordiske Liv, dets Skjæbner og Tilstande. Tycho Brahes Dage ere ude af Cours som forældede Mønter. Og hvorfor? Fordi Stjernernes Stillinger, Bevægelser og indbyrdes Vexelvirkninger rette sig efter Love, som kunne udfindes ved Beregning. Anderledes med den Slags Muligheder, som bedaarede den unge Mands Phantasie, de lade sig ikke beregne, som man beregner en Komet-

bane; det er psychologiske Muligheder, Friheds-muligheder.

Stjernerne paa den udvortes Himmel følge saa ufravigelig bestemte Baner, at Iagttageren forud nøiagtig kan angive det Sted, hvortil de til ethvert fastsat Tidspunkt ville komme. Men Stjernerne paa den indvortes Himmel, der hvor hvert enkelt Menneske helst maa lede efter sin Lykkestjerne, bevæge sig i uregelmæssige Baner. Vel ere ogsaa disse underkastede Love og naturlige Betingelser, men Omstændighederne vexle, og Perturbationerne ere saa mangfoldige, at ingen Beregning slaaer til: Forstanden arbeider sig træt, og Phantasien leer ad Klogskabens Forlegenhed. Vor unge Mand gik dristig frem, han troede paa sin Lykkestjerne og blev skuffet; han kunde lige saa godt være blevet skuffet paa aldeles modsat Maade, ved Tilbageholdenhed og Mistro.

Blandt de Diapsalmata, der indlede S. Kierkegaards „Enten—Eller" forekommer følgende — i hvad han kalder et extatisk Foredrag, et Foredrag, som vor unge Ven maaskee ikke har havt Tid til at høre: „Tro en Pige, Du vil fortryde det; tro hende ikke, Du vil ogsaa fortryde det; tro en Pige eller tro hende ikke, Du vil fortryde begge Dele; enten Du troer en Pige eller Du troer hende ikke, Du vil fortryde begge Dele." Det er et Schema, der kan udfyldes paa de forskjelligste Maader. Fra Ethiken f. Ex.: Vær ærlig, Du vil fortryde det, vær uærlig, Du vil ogsaa fortryde det; enten Du er ærlig eller Du er uærlig, Du vil fortryde begge Dele. Fra det Intellectuelle: Brug din Forstand, Du vil fortryde det, brug den ikke, Du vil ogsaa fortryde det; brug din Forstand eller brug den ikke, Du vil fortryde begge Dele; enten Du bruger din Forstand eller Du ikke

bruger den, Du vil fortryde begge Dele. Saaledes kan man jo blive ved i det Uendelige. Hvad skal nu alt dette sige? Forfatteren giver en kort, men fyndig Forklaring: „Hæng Dig, Du vil fortryde det; hæng Dig ikke, Du vil ogsaa fortryde det; hæng Dig eller hæng Dig ikke, Du vil fortryde begge Dele; enten Du hænger Dig eller Du ikke hænger Dig, Du vil fortryde begge Dele;“ og saa tilføier han: „Dette, mine Herrer, er Indbegrebet af al Leve-Viisdom.“

Den Fortvivlelsens Ironie, som saaledes driver sit dialektiske Spil, kan belyses fra mange forskjellige Sider; en Hovedside, som vi i denne Sammenhæng ville fremhæve, angaaer Forholdet mellem Virkelighed og Phantasie. At lade Phantasien raade for Virkeligheden gaaer ikke an; den vilde slaae sig løs, vende op og ned paa Alt og rumstere forfærdeligt med den givne Tingenes Orden. Men at udelukke Phantasien gaaer heller ikke an. Naar det, vi i endelig Forstand kalde det Virkelige, skal være vort Et og Alt, saa mistydes Frihedens Muligheder, Inderlighedens Skatte, som ligge gjemte i Sindet, forblive ubrugte, og Livskilderne udtørres. Lad os see paa det tørre Forstandsmenneske. Hvorledes bærer en Saadan sig ad? For ikke at bedaares af Illusioner begynder han med at udstykke Mulighederne i lutter forestillede Tilfælde og beregne de sandsynlige Følger. Det kan nu være meget godt, men hvor langt naaer han? Han opstiller to Tilfælde, tre Tilfælde, maaskee ti, tyve forskjellige Tilfælde. Nu skal han til at vælge. Men naar han saa vil til at vælge det ene, falder det ham ind, at han lige saa godt kunde vælge det modsatte; vil han holde paa det ene, saa indstiller sig strax et andet. Han staaer omsværmet af Tilfælde,

som En, der er omsværmet af Fluer; der er noget Drillende deri; det er Phantasiens Muligheder, der lege Tagfat imellem Tilfældene, de have ham til Bedste, de gjække ham lige som Alferne gjække Mester Grimmemann ved at tilliste sig snart hans Bestalling og snart hans Briller.

At udelukke Phantasien for at gribe Virkeligheden, gaaer ikke an; thi man mister det Øie, hvormed man i dybere Forstand skulde opdage Mulighederne.

Men Sagen faaer et endnu langt alvorligere Udseende, naar Spørgsmaalet er om Menneskets Bestemmelse, dets Stilling og Betydning i den store synlige Verden. Bag det Synlige ligger det Usynlige; bag det Sandselige det Usandselige; til alt det Ydre svarer der et Indre, og naar vi see nøiere til, er det altid det Indre der bestemmer sit Ydre. Det er jo netop det Indre, vi kalde Tingenes Væsen, deres Anlæg, deres Natur. Naturlæren, den forskende Erfaringslære, undersøger Tingene i Naturen, deres Egenskaber, Kræfter, Love; den er forvisset om, at enhver Ting maa virke i Overeensstemmelse med sin Natur; men hvad Naturen er, det veed den ikke. Den lægger ikke Dølgsmaal derpaa, den skjelner skarpt mellem det, den veed, og det, den ikke veed.

Naturlæren gaaer med denne sin Skjelnen endnu videre; naar der handles om det Enkelte eller om hele Grupper eller Systemer af ligeartede Kjendsgjerninger, saa forstaaer den, at Indsigtens og Kundskabens Omraade bestandig kan udvides. Der er Meget vi endnu for Øieblikket ikke vide; men vi kunne med Tiden faae det at vide. Naar der derimod spørges om det første Oprindelige, om Tingenes Ophav, om Naturen selv, saa

standser den ved en uoverskridelig Grændse; saa tilstaaer den besindige og ædruelige Erfaringslære, at den fra sit Stade umulig kan ved fortsatte Undersøgelser naae til en Viden om, hvad Tingene ere i deres inderste Grund. „Vi kjende Tingenes Egenskaber, men ikke Tingene; Phænomenerne, men ikke deres Væsen; vi vide ikke, hvad Kraft er, ikke, hvad Magnetisme er, hvad Elektricitet er, hvad Livet er og hvorfra det oprinder. Men dette vide vi, at det Hele udvikler sig betinget i nødvendig Sammenhæng, og at Alt maa gaae efter uforanderlige Love".

Dette vilde nu altsammen være saare skjønt, oplysende og veiledende, dersom vi kunde blive staaende herved. Men der er en Hage ved Tingen, og en Braad i Bevidstheden. Vi tale om en indre, usynlig Verden, der aabenbarer sig i den ydre og sandselige. Fra det, vi see, slutte vi til det, vi ikke see. Hvorledes forholder det sig nu med denne indre usynlige, usandselige Verden? Gaaer alt det Indre nødvendig op i sit Ydre eller er her et Overskud? Er det Ydre, hvori det Indre træder frem, indskrænket til denne Verden, denne Natur, eller er der en høiere Verden, en dybere Natur, af hvis Love, Liv og Kræfter denne vor sandselige, synlige Verden kun giver en ufuldkommen Afspeiling: kan der, med andre Ord, gives en overnaturlig Verden? Kulturbevidstheden med den „moderne Videnskab" erklærer reentud: det er umuligt! Det Overnaturlige er Skin og Phantasie. Den Himmel, hvor den Almægtige troner, det Helvede, hvori de Usalige pines, Lysets Engle, Afgrundens Dæmoner, Altsammen Skin og Phantasie!

Her er et Vendepunkt, afgjørende for Udviklingens Gang og Slægternes Fremtid. Et Grundspørgsmaal er

tilbagetrængt, mishandlet, forkvaklet og kommer kun frem i forvirrede Forestillinger; det er Spørgsmaalet om Phantasiens Væsen og dens Betydning for Erkjendelsen af den evige Sandhed.

Det Overnaturlige, hedder det, er kun en Phantasie. Her er i denne almindelige Sætning Noget, vi maae indrømme, og Noget, vi paa Liv og Død maae bekæmpe. Vi maae indrømme, at alle de Forestillinger, vi kunne gjøre os om et hiinsidigt, overnaturligt Rige, dannes i Phantasiens Form, at de for saa vidt alle høre Phantasien til. Men kun en Phantasie, dette lille Ord kun er Stridens Kardinalpunkt, Kampens Midtpunkt, dette kun bestemmer Seir og Nederlag, dette tilsyneladende ubetydelige kun er som Waterlooslagets „gamle Avlsgaard".

Ved dette kun er der sat Splid mellem Virkelighed og Phantasie. Her tænkes da udelukkende paa den menneskelige Phantasie i dens mangfoldige deels uvilkaarlige, deels vilkaarlige Formen, dens Gjæren og Væven, Virken og Dannen. Det er da ganske sandt, at den menneskelige Phantasie med al sin skabende Evne staaer afmægtig overfor den virkelige Natur; den kan lege med de naturlige Muligheder; den kan sidde ved Sandsynlighedernes Væverstol og væve de usynlige Traade i Mønstre, der have en skuffende, slaaende Lighed med det Virkelige; men Virkeligheden selv kan den ikke frembringe, den kan ikke skabe af Intet. Men hvad om det ved nærmere Undersøgelse viste sig, at ikke blot Tænkningens, men ogsaa Phantasiens Form er en oprindelig og nødvendig Sandhedsform; at der ikke blot gives en menneskelig, men ogsaa en guddommelig Phantasie, ikke blot en afmægtig, men ogsaa en almægtig

Phantasie, ikke blot en eventyrlig spillende, men en i Alvor villende, af Viisdommens Love, af Planer og Formaal gjennemaandet Phantasie. Hvad om alt det, vi kalde det Virkelige, det Haandgribelige, viste sig med al sin Realitet at være, ikke et absolut Selvstændigt, men et Billede præget af skabende, anskuende Tænken, et Magtens Udslag af guddommelig Phantasie: det vilde forandre Sagen. Kunde dette klares, begrundes og gjøres indlysende for den dannede Bevidsthed, vilde da ikke det Overnaturlige forlige sig med det Naturlige, og den hele Tilværelse fremstille sig for os i et nyt Lys?

Her er ikke Tale om Brud paa Lovene; heller ikke vil det for al menneskelig Viden uigjennemtrængelige Mysterium blive gjennemsigtigt: Mystik og Mysticisme maae vi holde borte. Men et nyt Mulighedernes Dyb vil aabne sig for os. For at see ned i dette Dyb uden at svimle, maae vi staae fast paa de strenge Loves Grundlag. Det er en ny Himmel og en ny Jord, vi skulle opdage, ikke i Virkelighedens Form, men i Mulighedens. Da Alt skal sees under Mulighedens Slør i Phantasiens Speil, er det nødvendigt at kjende den Grændselinie, henad hvilken vi skulle bevæge os: at klare Phantasiens Væsen er ikke det Samme som at phantasere. Vi maae have Virkelighedens Blylod med, for at prøve, hvor dybe Grunde der er i Mulighedernes Ocean. Det turde da vise sig, at der kan være Verdener af anden og høiere Orden end dem, der tilhøre dette naturlige Universum.

Vi kunne ikke følge Beatrices Elsker paa hans høie Flugt; vi maae gaae Undersøgelsens jevne Vei og bruge vore Maalesnore; vi maae skjelne mellem Illusion og Virkelighed, mellem Skin og Sandhed. Poesien har

sin Phantasie, men Religionen har ogsaa sin. Phantasien behersker Menneskene lige saa vel middelbart som umiddelbart. Vi ville forsøge en Vandring gjennem det store Rige, hvor den Vidunderlige boer og aabenbarer sin Magt; dette Rige er ikke langt borte; tvertimod, det er os uendelig nær. Mange af Phantasiens Phænomener ere os bekjendte; men Væsenet er et Ubekjendt: vi ville stræbe at gjøre dette Ubekjendtes nærmere Bekjendtskab.

Anden Forelæsning.

Der er i vor Tilværelse neppe noget Emne af høiere Rang, der i den Grad har formaaet at hendrage det store Fleertals Opmærksomhed paa sig som Spørgsmaalet om Sjælens Udødelighed. Det er et vedvarende Stridsspørgsmaal. Striden føres ikke alene udvortes imellem dem, der afgjørende bekræfte, og dem, der lige saa afgjørende benegte Udødeligheden; men Stridsemnet lister sig ind i hvert Menneskes Indre; det vækker en Splid mellem Sands og Forstand, mellem Hoved og Hjerte, mellem Tro og Tvivl. Det er et vedholdende Bekymringsspørgsmaal; det suger sig fast i Bevidstheden, det trænger gjennem Blod og Nerver ind i Samvittigheden. Hvor sandselig sløvt eller hvor tankeløst og letsindigt maa ikke det Menneske være, hvem dette Spørgsmaal om Sjælen og dens Udødelighed aldrig berørte. Det er mere end et almindeligt Tankespørgsmal, det er personligt. Fra dette Stridsemne er det umuligt at udelukke Phantasien; den blander sig i Sagen, enten man mærker det eller ikke; ja den kommer tilsidst uvilkaarlig til at spille en Hovedrolle. Man lægge Texten tilrette, hvordan man vil, det er dog Phantasien, der skriver Nodern og sætter Musikken

til. Intet Thema har flere Variationer. Hvor bliver der ikke phantaseret over Sjælens Udødelighed!

Vistnok falder Spørgsmaalet om Sjælens Udødelighed oprindelig sammen med Spørgsmaalet om det evige Liv, og bliver for saa vidt religiøst at besvare i Tro; men ogsaa Troen har sin Phantasie. Imellem Tro og Phantasie er der et eget Forhold. Troen vil lige saa lidt som Phantasien underordne sig det udvortes Sandselige; begge ere enige om, ikke at krybe for Naturlovene eller bøie Nakken under den blinde Nødvendighed. Begge føle sig fribaarne, i Stand til at optage Kampen med det Endelige og hæve sig over de Skranker, der sættes dem af den materielle Virkelighed. Og dog kan Troen ikke uden Betænkelighed give sig i Ledtog med Phantasien. Den aner en Fare. Der er i Phantasien en Drift til at gaae paa Eventyr, en ungdommelig Kaadhed, en Lyst til at drille Virkeligheden og lege Sandsynlighedsleg med de store Muligheder. Paa denne Leg kan Troen ikke indlade sig, thi dens Væsen er Alvor; Troen kan, om saa skal være, byde den timelige Verden Trods, thi den kjender dens Forkrænkelighed og har gjennemskuet dens Intethed; men Virkeligheden selv kan den ikke byde Trods; tvertimod! den er uendelig interesseret i det Virkelige, det høiere Virkelige, for hvilket den strider. Troen tør ikke kaste Virkelighedens Byrder fra sig, for at gjøre sig let og svinge sig høit paa Phantasiens Vinger; thi det er Ikarusvinger, Vinger af Vox, der smelte for Solens Ild.

Men, seet fra en anden Side, ville Tro og Phantasie gjøre Forbund, nemlig hvor det gjælder at komme til Rette med det Sandsynlige og erkjende det Mulige. Troen kan gaae imod Sandsynligheden; men den kan

ikke gaae imod Muligheden. Det Usandsynlige kan troes, men det Umulige kan ikke troes; saa maa de begge, Troen og Phantasien, hjælpe hinanden med at udklare Muligheden.

Anvendes det her Sagte paa Læren om Sjælens Udødelighed, da er det Første og Vigtigste dog vel dette, om en saadan Udødelighed er mulig. Dette Spørgsmaal bliver bestandig mere nærgaaende, alt som vi lære denne virkelige Verden, den nærværende Natur at kjende. For Oldtiden var Spørgsmaalet ikke nær saa vanskeligt eller indviklet som det er for Nutiden; thi Nutiden har en anderledes indtrængende Viden om Naturlovene og det Materielles Betydning end Oldtiden. Der er i vor Tid Mennesker, som leve i hemmelig Angst for Naturlærens voxende Indflydelse; de have en Frygt for at indlade sig med dens Undersøgelser, de ere bange for at miste deres Tro. Det er en piinlig Tilstand og et sørgeligt Vidnesbyrd, at det nok ikke staaer ganske rigtig til med denne Tro, at der i Hjertet er en Tvivlens Orm, som gnaver. Har Troen Sandhed, behøver den da at leve i et Tusmørke? den maa kunne taale Dagens Lys. Der er slet ingen Fare ved at lade Naturlæren rykke frem med sine Indsigelser; det skal nok vise sig, at den selv er i Vildfarelse og gjør Overgreb, naar den bilder sig ind at kunne udslette Muligheden, den Mulighed, hvori Troen grunder. Synes det end et Øieblik at lykkes, da er det kun i Kraft af en ufuldbaaren Tænkning og en misledet Phantasie.

Vi ville anføre nogle af de bekjendteste Indvendinger imod Sjælens Udødelighed. Det er umuligt, siger man, at Sjælen kan overleve sit Legeme, thi det sjælelige Liv er afhængigt af Organer. Det vi kalde vor

Sjæl er ikke noget Væsen for sig. Vel er Sjælen ikke Materie; men den er dog en Virksomhed af det Materielle, en Nervevirksomhed og fremfor Alt en Hjernevirksomhed. Hvor bliver Sjælen af, naar den forlader Legemet? Ja, hvor bliver Lyset af, naar Ætheren kommer i Hvile; hvor bliver den elektriske Strøm af, naar Batteriet forstyrres; hvor bliver Ilden af, naar den chemiske Proces hører op? Det forholder sig med Sjæl og Legeme som med Tonerne og et Instrument. Et forstemt Instrument giver falske Toner, og naar Strengene briste, er det forbi med Musikken. Det er en barnagtig Forestilling, at Sjælen skulde forlade Legemet eller, som det hedder, fare ud af Legemet. En nøgen, legemløs Sjæl er en tom Phantasie. I Orienten troer man paa Sjælevandringen; de Afdødes Sjæle kunne boe i Planter og Dyr, i Katte, Hunde, Elephanter, ja den troende Hindu maa endog være bange for at kunne træffe sine Forfædres Aander i Rotter og Muus: ængstende Indbildninger, uhyggelige Phantasier. Hos os hører Troen paa Sjælevandringen vel til Sjeldenhederne, men desto almindeligere er Forestillingen om, at Sjælen gaaer over til en anden Verden. Hvor ligger nu den Verden? Phantasien kommer i Forlegenhed, naar den examineres af Forstanden. Den digter en hiinsidig Verden, men hvor er dette Hiinsidige? Bagved, udenfor, indenfor, nedenfor, ovenfor den nærværende Verden? Disse Spørgsmaal kan Phantasien ikke besvare. Hvorsomhelst den peger hen, opad eller nedad, i Nord eller Syd, i Øst eller Vest, den peger allevegne ud i Rummet og kommer ikke udenfor dette naturlige Universum. Der phantaseres om et nyt Legeme, et aandeligt, overnaturligt Legeme, altsaa en aandelig, overnaturlig Ma-

terie. Men er der noget Naturligt til, saa er det nok Materien. Hvad er vel en overnaturlig Materie? En unaturlig Natur, et udstrakt Væsen uden Udstrækning. Man har desaarsag i den nyere Tid da ogsaa begyndt at indrette „Dagen efter Døden" paa en med Naturlæren lidt mere overeensstemmende Maade ved at betjene sig af Brinten og Ætheren og lade Sjælen afreise paa en Lysstraale til andre Kloder, Syvstjernen eller Nordstjernen eller maaskee til Hundestjernen. Det smager af Videnskab; men Smagen er vammel, og der behøves kun ringe Eftertanke for at overbevise sig om, at det Hele er et løsagtigt Phantasterie.

Naar disse Indvendinger udvikles og gjennemføres med skarp Forstand og Kjendskab til Naturlovene, gjøre de en stærk Virkning. Jo mere Overveielsen gaaer i det Enkelte, desto urimeligere bliver det Hele. Det Sande og det Falske blandes paa en saa eiendommelig Maade, at Sagen let kan faae et Udseende, som var Udødelighedstroen kun en Phantasie, en Indbildning. Hvoraf kommer nu det? Det kommer deraf, at Grundlaget, hvorpaa den hele Betragtning hviler, er falsk.

Det er for det Første en falsk, en grundfalsk Forestilling, at Sjælen ikke er et fra Legemet forskjelligt Væsen. For at bevise, at Følelse, Bevidsthed, Forstand, Phantasie ikke er Andet end Nerve- og Hjernevirksomhed, gaaer man ud fra Erfaring; men Erfaringen kommer i Strid med sig selv; thi der gives ikke blot en udvortes, men ogsaa en indvortes Erfaring. Jeg erfarer, at jeg har et Legeme, og at dette Legeme bestaaer af materielle Dele; men jeg erfarer ogsaa, at der er Noget i mit Indre, jeg maa kalde mig selv; jeg erfarer, at min Bevidsthed, min Følelse, min Forstand og min Phantasie,

hvormeget disse Virksomheder end ere betingede og afhængige af materielle Organer, af Nerver og Hjerne, dog umulig kunne være materielle Virksomheder. Magneten kan tiltrække, et elektrisk Batteri kan udvikle Elektricitet, Sligt hører til de livløse Elementers Natur. Men Materien, hvor eiendommelig den end fordeles og leires, kan ikke føle; der tænkes ved Hjælp af Hjernen, men Hjernen, denne besynderlig furede Masse med sine Vindinger og Labyrinther, Hjernen som blot organiseret Materie kan ikke tænke. Det er vor Sjæl, der føler, det er vor Sjæl, der er sig bevidst, det er vort sjælelige Væsen, der tænker. Kan det nu nytte at komme med den Forklaring, at det med Sjælen kun er en Phantasie. Hvorfra kommer da Phantasien? Vi gad høre den Physiker, som kunde forklare os med nogen Rimelighed, hvorledes Atomerne maae leire sig, for at Materien kan begynde at phantasere. Man forsøge det en Dag eller endog blot en Time at leve med Materialisternes eller de moderne Positivisters Anskuelse, og man vil gradviis nærme sig Vanvid. Skal Sjælen være Hjerne og Hjernen Sjæl, saa maa den hele menneskelige Organisme betragtes under Synspunktet af en eiendommelig formet Organdynge; man kan da ikke tale om mit eller dit Legeme, om min eller din Hjerne, thi Udtryk som min og din forudsætte, at Du og jeg ere særlige Væsener. Naar to Mennesker tale med hinanden, er det altsaa ikke to Sjæle, men to Hjerner, der meddele hinanden deres Forestillinger og betroe hinanden deres Tanker. Det kan jo for et ironisk Lune være ret underholdende, at betragte Menneskene paa Torve og Gader som selvbevægende Atomdynger, organiske Automater, at see dem nikke til hinanden og tage Hatten af for hinanden,

idet enhver af disse Hjerner bilder sig ind, at den har et Selv, et Jeg, skjøndt alt det med Jeg selv og Du selv kun er Phantasie. I en af Hoffmanns Romaner skildres en ung Pige, som ved sin Skjønhed og sine Talenter gjør overordenlig Lykke i det elegante Selskab; hun dandser graciøst, hun synger og spiller med Virtuositet, med Smag og Foredrag. De unge Herrer flokkes om hende, hun fængsler dem i en Tryllekreds; der er Tilbedelse og Courtoisie, der er Hjertebanken og Concurrence; der er lynende Blikke, som endogsaa true med Dueller. Men En af Tilbederne holder sig stille tilbage, han venter. Han venter paa det Øieblik, da han kan træffe den Skjønne alene og kaste sig for hendes Fødder. Øieblikket kommer, men hvad maa han erfare? Den Tilbedte er intet virkeligt Menneske; det er en Dukke, et overordenlig fiint forarbeidet Konstværk! Øinene af slebet Kul, de mørke Bryn paasatte, hun er en Automat, hun har ingen Sjæl, hun gaaer paa Skruer. Hvad om vi nu alle vare naturfrembragte Automater, der bildte os selv og Andre ind, at vi havde en levende Sjæl, medens dog Sandheden var, at vi alle gik paa Skruer. Vanvid!

Det maa staae fast for den sunde Sands og den indre Erfaring, at vi have en Sjæl, og at den i vort Legeme virksomme Sjæl er et fra Materien forskjelligt Væsen; og saa er det da ikke, hvad Materialisterne ansee det for, barnagtigt at tale om, at Sjælen ved Døden forlader sit Legeme. Men hvor gaaer den hen? Her kommer Phantasien til at tale et Ord med, og det for Alvor. Hvad er Rummet, hvad er Materien, hvad er den legemlige Verden? Uden Phantasiens Hjælp vil

det være umuligt at give noget forstaaeligt, end sige noget fornuftigt, Svar paa disse Spørgsmaal.

Hvad er Rummet? en Form for det Udstrakte, i sig selv en tom Form, men dog en Anskuelsens Form, en Form for alt det Anskuelige. Dette Anskuelige kan nu være deels et Udvortes og Materielt, deels et Indvortes og Aandeligt; men Rummet retter sig altid efter det Indhold, hvormed det fyldes. Den, der drømmer, drømmer i Rummet; men det er ikke det udvortes Rum, det er et indvortes, og dog faaer dette Indvortes Form af et Udvortes. Den Bortreiste f. Ex., der længes, kan ligge paa et fremmed Sted i det fjerne, fremmede Land og drømme om sit Hjem. Drømmen kan være saa levende, at han seer dem alle for sig i de bekjendte Værelser og de vel bekjendte Omgivelser. Der er altsaa et andet Rum i hans Drøm end det, hvori han legemlig er, og hvori han vil befinde sig, naar han vaagner. Her er altsaa to Slags Rum, det drømte og det virkelige. Hvorfor kalde vi nu ikke det drømte Rum virkeligt? Fordi det ikke er fyldt med virkelige Gjenstande, men kun med Drømmebilleder. Som den tomme Form er det drømte Rum lige saa vel Rum som det virkelige: Forskjellen beroer alene paa det, hvormed Rummet fyldes. Et Maleri paa Væggen, et Landskab f. Ex., viser os det Samme paa en anden Maade. Rummet i Værelset og Rummet i Billedet give to Slags Rum. Billedet, det forestille nu den romerske Campagne eller den jydske Hede, har sit eget Rum. Forgrund, Mellemgrund, Baggrund skille sig ad; det Nærmere nærmer sig, det Fjernere fjerner sig: vi see ind i en ubestemmelig Dybde, og dog bliver Væggen ikke gjennembrudt. Hvad er nu det for et Rum? Et illu-

sorisk Rum og hvorfor? Fordi de Gjenstande, hvormed det fyldes, ere illusoriske.

Phantasien er altsaa ikke i Modsigelse med sig selv, naar der skjelnes imellem forskjellige Slags Rum. Hele Vanskeligheden ved Her og Hisset falder bort, hvad Rummet angaaer. Vi maae da udelukkende spørge om det, der opfylder Rummet. Vi komme herved til at gjøre et dybere Indblik i Phantasiens Væsen.

Vor menneskelige Phantasie kan fylde et indvortes Rum med Billeder, men Rummet forbliver illusorisk, et indbildt Rum, fordi vore Billeder ere Indbildninger, der mangle Virkelighed; det er vor Phantasies Afmagt, at den ikke kan give sine Billeder sand Realitet. Hvad hører der altsaa til for at frembringe et virkeligt Rum? En almægtig Phantasie, der kan fylde sit Rum med virkelige Gjenstande, en skabende Phantasie, der formaaer at oversætte sit rige Indhold, sit Indre, i et mangfoldigt og mægtigt Ydre, d. e. i en udvortes, sandselig tilværende Verden.

Det er Forholdet imellem det Indre og det Ydre, hvorpaa det her kommer an. Vi tale om Skaberens almægtige Tanker og om hans almægtige Villie; men lad os ikke glemme hans almægtige Syn. Dersom der i Skaberens evige Selvmagt ikke var Andet end Tanker og Villie, saa var denne udvortes, legemlige Verden aldrig blevet til. Vel er der Tanker, guddommelige Tanker i denne Verden, men her er ogsaa Materie og Legemlighed; denne Materiens og Legemlighedens Verden er mere end en Verden af Tanker. Tanker ere usynlige, men her er en Verden af haandgribelige Ting. Vel er der i denne Verdens Love en lovgivende Villie kjendelig; men der er i Verden mere end Love, der er

Stoffer og Masser. Lovene ere usynlige som Villien, hvoraf de fremgaae; men den Tingenes Orden, hvori Lovene opfyldes og Villien fuldbyrdes, er sandselig, synlig, haandgribelig. Hvorfra stammer nu dette Udvortes, Sandselige, Haandgribelige? Fra Phantasien, den almægtige Phantasie. Det er jo netop Phantasiens Væsen at være mæglende imellem det Indre og det Ydre, det Usynlige og det Synlige. Phantasien er beslægtet med Tanken og tilhører det Indre; men den er ogsaa beslægtet med det Sandselige, særlig med Synets Sands: dens Frembringelser ere Billeder, og naar der i disse Billeder er Magt, saa ere Billederne virkelige Gjenstande. Magt og Virkelighed, Magt og Selvstændighed, Magt og Realitet svare til hinanden i det Mindste som i det Største. Der er en Selvstændighed i Tingene, fordi der er en Magt i Tingene; der er en Selvstændighed i hvert Atom, fordi der er Noget af en Magt i Atomet: jo mere Magt, desto større Selvstændighed, jo mindre Magt, desto mindre Selvstændighed. Den hele Natur er et Magtens Rige. Derfor har Naturen en Sluttethed i sig selv, den udvikler sig af sit Indre, sine Anlæg; men alle Bestemmelser ere forud givne, den kan ikke give sig selv et eneste nyt Anlæg. Denne Magt i Naturen stammer fra Almagten; den er en Synliggjørelse i guddommelig Phantasie, en Aabenbarelse af den uendelige, skabende og opholdende Selvmagt.

Hvor mange Verdener kan der altsaa være? Vi svare: saa mange som der kan rummes i den guddommelige Phantasie, og det er — mange!

Frelserens Ord: „I min Faders Huus ere mange Boliger“ tyde hen paa, at hans Blik, om det end

maaskee har hvilet paa den østerlandske Stjernehimmel, paa Pleiaderne eller Orions Bælte, dog har gjennemtrængt dette Ydre og seet ind i en anden Himmel, en Verden af høiere Orden. Der kan altsaa foruden dette vort synlige Universum med sin Uendelighed, sit Rum, sin Materie, sin Legemlighed og sine talløse Kloder, være utallige høiere Verdener, hver især med sin Uendelighed, sit Rum og sin Legemlighed. Vor Stjernehimmel er høi og dyb: men dybere endnu er den almægtige Phantasie med de uudtømmelige Muligheder. Fra dette Synspunkt ville vi betragte Sjælens Udødelighed.

Hvad vil det nu sige, at Sjælen forlader Legemet? Vi udtrykke det tydeligst ved, at den ombytter den ene Verden med den anden. For at indsee, hvad heri ligger, kaste vi et Blik paa Søvnen og Døden. Døden, hedder det, er Søvnens Broder; Søvnens Genius med den opadvendte Fakkel svarer til Dødens med den nedadvendte. Dette Broderskab gjælder ikke i physiologisk Forstand; Physikeren og Lægen ville have Meget at indvende derimod; men det gjælder i psychologisk Forstand; det gjælder, naar der spørges om det Indre, om Livets Væsen og Grund. I Søvnen lukke sig de udvortes Sandser, Bevidstheden tager af, og Søvnen kan være saa dyb, at endogsaa Drømmen forsvinder. I Døden ophører al Sandsning, Bevidsthedens Lys slukkes; men Sjælen bliver ikke til Intet; den synker i sit Indre ned i sin dybe Grund; denne Grund er det evige Væsen, den guddommelige Phantasie, i hvis Skjød den hviler. Derfor nævne vi de Døde med det betegnende Ord, de Hensovede. Paa Dødssøvnen følger en Opvaagnen, en ny Legemdannelse i en ny Verden. Den nye Verden er af anden og høiere Orden end denne nærværende;

men baade den Verden, som Sjælen forlader, og den, hvori den ved Dannelsen af sit nye Legeme indtræder, begge Verdener, hvor forskjelligartede de end ere, ere Aabenbarelser af den ene og samme almægtige Phantasie. Med Opvaagnelsen følger Erindringen om det Forbigangne; men Overgangen er ingen Reise, den er en Forvandling. Overgangen er indvortes, og dog virkelig; vi kalde vore Døde de Hedengangne.

Saa langt kunne vi gaae uden at støde an mod nogensomhelst af de bekjendte Naturlove; men vove vi os videre frem, forsøge vi at skildre, hvorledes det seer ud i den nye Verden med de nye Tilstande, saa begynde vi at phantasere.

Der er hos visse Mennesker en ubændig nysgjerrig Higen efter at gjøre fortroligt Bekjendtskab med Aandeverdenen, især naar det kan skee paa en ret sandselig og haandgribelig Maade; de mane Aander frem, de adspørge de Døde. Det gik vidt i Oldtiden, man tænke paa „Keiser og Galilæer"; men det gaaer endnu langt videre i Nutiden. Der er i denne Henseende intet Forehavende saa dumdristigt, at en ophidset Phantasie jo tør indlade sig derpaa. At faae Aanderne til at vise sig legemlig, især i Mørke, er nu som Ingenting; men at udfritte dem ret privat, at photographere dem, at tage dem med i Huusholdningen og faae dem til at lave Pølser, det er — „en Videnskab". Oprørende er det, naar et saadant Phantasterie af den groveste Aandsraahed vil sætte sig i Forbindelse med Religionen og hjælpe til med at faae Christendommen videnskabelig begrundet.

Der er en Form af Phantasie, som staaer Religionen nær, den er af ædlere, høiere Oprindelse, den har sit

Udspring, ikke fra den grove Sandselighed, men fra en frit tilegnet, klar Anskuelse af Livets Kriser; det er en Digterphantasie, der udfolder sit Indhold i den saakaldte apokalyptiske Poesi. Herhen hører som Led i Verdensliteraturen Dantes divina Comedia, i vor egen Literatur Heibergs „En Sjæl efter Døden"; ogsaa Slutningspartiet af „Adam Homo" bør nævnes. De Billeder, som forekomme i slige Digtninger, gjøre ikke Fordring paa at gjælde for Virkelighed, det er Symboler. De kunne være af gribende Virkning, og faae ethisk Betydning derved, at de anskueliggjøre Sjæletilstande, som paa en indtrængende Maade minde os om de personlige Udviklingslove og levendegjøre vor Forestilling om Sammenhængen mellem Livet her og Livet hisset. Man tænke paa Adam Homo, som han sidder paa Synderbænken og seer med Gru paa den store Vægtskaal. Alma nærmer sig, en Haabets Stjerne i den mørke Nat; hun trøster den Forsagte, leder ham ved Haanden og indgyder ham Mod til at gjennemgaae Ildprøven. Det er en Strid mellem det Nye og det Gamle, en Forvandlingsproces, som gjøres anskuelig i Situation. Den forhen Store bliver saa lille, og den forhen Lille saa stor. Adam Homo, i Verden den store Mand, „Adam Homo med den blide Aand, Baron, Geheimeraad, Ridder af det hvide Baand", hvor er han blevet lille; og Alma, den stille, dybe, men oversete og forladte Sjæl, hvor er hun stor! For at den nye Herlighed kan aabenbares, er der et Jordstof, der først maa fortæres, et „Pandser", der maa smelte, en gammel Herlighed, der maa „brændes til Kul". Og det foregaaer for vore Øjne, det bliver os nærværende, det lyder ud fra Skjærsildens Chor: „Hjertets smeltede Pandser henflyder, Med

vor Pynt drive Flammerne Spøg: Vore Krandse, Bedrifter og Dyder gaae op som et Intet i Røg". Det er Phantasie, men denne Phantasie er under Ideens Tugt, det er ingen ørkesløs, tom Phantaseren.

Og dog er der en Forskjel, en væsenlig Forskjel mellem den apokalyptiske Poesi og Aabenbaringsordet. Aabenbaringsordet anskueliggjør i store Træk, hvad der venter os i en tilkommende Verden. Ogsaa disse Skildringer høre ind under Phantasiens Omraade; men her maa anlægges en ganske anden Maalestok: her sigtes i høiere Forstand paa et Virkeligt. Her er intet Grundlag for videre gaaende Phantaseren, men en Opfordring til alvorlig Selvprøvelse. Vi skulle i det Følgende gaae over til at betragte den religiøse Phantasie.

Tredie Forelæsning.

Alt for en Deel Aar tilbage blev der i vor Literatur gjort opmærksom paa, at Religionen led under Mishandling af Videnskaben. Det blev da fremhævet, at der maatte gjøres Forskjel mellem Naturligt og Overnaturligt, at Aabenbarelser fra et hiinsidigt Rige ikke lode sig maale med Hverdagserfaringers Alen eller presse ind under de bekjendte Naturlove. Det blev fremhævet, at ihvorvel Intet kan være sandt i Religionen, hvis Usandhed videnskabelig lader sig bevise, saa var det dog utilbørligt at sætte Videnskaben til Dommer over Religionen; det var at forgude vor stykkevise Viden og løfte den op paa Alvidenhedens Throne. Religionen maatte have Lov til at udvikle og begrunde sine Sandheder religiøst; saa kunde Videnskaben paasee, at der i Udviklingen Intet indeholdtes, som stred mod vitterlige Kjendsgjerninger og i alt Fald varetage sin ubestridelige Ret til alsidig fri Undersøgelse. Det blev i udførlig Fremstilling viist, at der ifølge den menneskelige Videns Begrændsning nødvendig maatte gives to, af hinanden uafhængige, men dog hinanden vexelsidig belysende Erkjendelseskredse, en for det Overnaturlige og en for det Naturlige, en for Religionen og en for

Videnskaben. Der blev, kort sagt, gjort en utvetydig Adskillelse mellem Tro og Viden.

Denne Adskillelse vakte Forargelse, ikke blot hos dem, der paa Forhaand holdt sig forvissede om, at Troens Dage vare talte, eftersom det Overnaturlige, betragtet i Videns Lys, kun er Skin og Phantasie; men hvad der er mere mærkværdigt, ogsaa hos dem, som paa Kirkelærens Vegne følte sig kaldede til at tale Religionens Sag. De erklærede reent ud, at det Overnaturlige ikke alene lod sig optage til Begrundelse i Videnskaben, men at der gaves en ifølge sin Oprindelse overnaturlig Videnskab, en Hellig-Aands Videnskab, der satte sine Dyrkere i Stand til at hæve sig over „Verdens Børnelærdomme" og tugte, „de hedensk opblæste Naturvidenskaber". Og hvad Vei gik man saa? Ikke Logikens Vei, af Frygt for at smitte sig med „det Kenologiske"; man valgte en mere anskuelig Fremgangsmaade, nemlig at lade saadanne Ord som Villie, Skabervillie, den frie Inderlighed, den gode Villie, aftrykke med fede Typer. Fede Typer ere jo ogsaa Realiteter; og ved slige Realiteter forberedte man sig da til at tugte de indbildske Realvidenskaber. Som sagt, Forargelsen over, at Religionen skulde have sin egen Erkjendelseskreds var paa begge Sider saa stor, at Troens Forsvarere og Troens Fornegtere, Kirkens Mænd og Mænd af den frie Tanke i Videnskabens Navn rakte hinanden Haand, og den gjensidige Forstaaelse syntes at blive cordial. Det Cordiale tabte sig dog, og det Hele gik lidt efter lidt over til en stille Gjæring. Den ærede Almeenhed har siden den Tid været bekymret snart for Videnskaben og snart for Religionen, snart for „Troen" og snart for „den frie Tanke"; men

i de sidste Dage ere Udsigterne blevne lysere; rette Vedkommende, som tilgavns ere inde i Sagen, have omsider paataget sig det besværlige Hverv at oplyse det store Publikum. Den bekymrede Almeenhed vil nu kunne sætte sig i Kundskab om, hvorledes det egenlig staaer til med det omstridte Mellemværende mellem Religion og Videnskab. At en Afgjørelse nærmer sig, er øiensynligt, det kan tydelig sees deraf, at Striden føres i Aviserne. Naar en saadan Strid om en saadan Sag gaaer over i Aviserne, saa veed man, at nu er det Alvor; det er et ligesaa ubedrageligt Tegn paa Alvor, at en Sag af denne Natur kommer i Avisen, som det er et ubedrageligt Tegn paa, at en Melodie er almeenyndet, naar den kommer i Lirekassen.

Vi kunne ikke her tage hele Sagen for i den Korthed, den Fynd og Klarhed, hvormed den bør tages i Avisen; Sligt overlade vi til dem, som dertil have Begavelse, Forstudier og Myndighed. Men et Bidrag kunne vi dog give, nemlig til at belyse den Side, som særlig angaaer Phantasien.

Den aabenbarede Religion er grundet paa Mirakler; men, derfor indestaaer „den moderne Videnskab", Miraklet er kun Skin og Phantasie. Der skeer ingen Mirakler og der er aldrig skeet Mirakler; Miraklet er en selvmodsigende og desaarsag intetsigende Forestilling. Miraklet er et Brud paa Naturlovene, men Naturlovene ere uforanderlige; det er en Ramse, som enhver Skoledreng nuomstunder kan paa sine Fingre. — Men hvad er nu egenlig Meningen med, at Lovene brydes? Meningen er, at Tingenes Sammenhæng brydes, at den guddommelige Viisdom modsiger sig selv. Denne Sætning har Gyldighed paa een Betingelse, den nemlig, at

hele Viisdommens Plan er udtømt, fuldstændig udtømt i denne naturlige Tingenes Orden. Kan Videnskaben virkelig bevise dette — endnu har den ikke beviist det; dens foregivne Beviser ere kun Paastande, og disse Paastande i maadelig Overeensstemmelse med dens ædruelige Bekjendelser, at den ikke kjender Væsenet, men kun Egenskaberne, ikke Kraften selv, men kun dens Yttringer o. s. v. — men skulde Videnskaben engang naae til en saa dybtgaaende Indsigt i Tingenes Væsen og hemmelige Sammenhæng, at den med klare Grunde kan godtgjøre, at den overnaturlige Verden kun er Skin og Phantasie; saa er det i Sandhed forbi med Aabenbaring og Tro. Men heller ikke før, lad os ikke forhaste os!

Aabenbaringsfornegterne ere snilde nok til at holde Striden fast paa Naturlovenes Omraade og lade, som om det med det Overnaturlige for længst var afgjort: paa denne Maade have de allerede Seiren i Hænde. Hvad kan det hjælpe, at Troesforsvarerne beraabe sig paa den almægtige Skaber, naar Skaberens Plan med Love og Sammenhæng, Materie og Kræfter er udtømt, fuldstændig udtømt i dette naturlige Universum? Er der Intet bagved, slet Intet, ingen fri Inderlighed, intet Rigdoms Dyb af Muligheder, hvoraf den skabende Frihed kan øse, hvad nytter det saa at paakalde Almagten? Den evige Lov er Lovgiverens Herre, Nødvendigheden raader: Frihedens Puls staaer stille. Den menneskelige Villie har dog en Art fri Inderlighed, en Selvbestemmen; men er Guddommens Skjød umiddelbart Eet med Naturens Grund, da bryder Alting frem, ja Livet selv, af betinget Nødvendighed, som naar en Gnist falder i Krudt. Vi leve i Constitutionernes

Tidsalder, Videnskaben har faaet Øiet op for Constitutionen i det store Hele; den vil Intet høre om „en uansvarlig Gud“ med urandsagelige Raadslutninger; den har gjennemseet Tilværelsens gamle Grundlov paany og forvisset sig om, at den Almægtige nok skal afholde sig fra at gjøre Statscoup.

Lad det være en Phantasie, saa staaer det Spørgsmaal dog tilbage, om de kirkelig beskikkede Troesforsvarere fra deres Side virkelig formaae at indføre det Overnaturlige i Videnskaben og faae dets Erkjendelse tilstrækkelig begrundet. At tage Myndighedsminen paa og bruge Magtsprog, hjælper ikke; at ville paatvinge Videnskabernes frie Republik et absolut Monarchie og lade „den gode Villie“ trykke op med nok saa fede Typer, for at tugte de naturalistiske Børnelærdomme, fører til ydmygende Nederlag. Her er en Phantasiens Hemmelighed, vi maae see at faae opklaret.

Den aabenbarede Religion har Syner og Billeder, underfulde Former af skabende Phantasie; vel at mærke ikke blot af menneskelig, nei, oprindelig af guddommelig Phantasie. Den lange, tusindaarige Strid om Religion og Videnskab bærer Vidne herom. De troende Fædre beraabte sig paa Aandens Vidnesbyrd, og med Rette. Men de opfattede Vidnesbyrdet eensidig, idet de ikke nok som agtede paa den religiøse Phantasie, og desaarsag overvurderede det udvortes, historisk Virkelige. Det gik til en Tid. Men saa kom der et Vendepunkt. Alt som Forstandsoplysningen tiltog, og Kritiken begyndte at komme til Kræfter, indtraadte Vanskeligheder, den ene mere umedgjørlig end den anden. De protestantisk-orthodoxe Lærere, der i Modsætning til Katholikerne meente at have et tilforladeligt juridisk

thinglyst Aabenbaringsdokument i den hellige Skrift, gik ud fra Forudsætningen om Skriftens absolute Ufeilbarhed. For at forherlige Ufeilbarheden antoge de, at hvert Ord, hvert Bogstav og Tøddel saavel i det Gamle som i det Nye Testamente var indblæst af Gud; denne Antagelse beredte dem smertelige Skuffelser. Til Ufeilbarheden hørte, at ogsaa Vocaltegnene i den hebraiske Text oprindelig maatte være indblæste; men Kritiken viste, at disse Tegn vare en sildigere Tilsætning af jødiske Lærde, og Orthodoxiens Ordførere maatte give efter. Til Ufeilbarheden hørte, at Græciteten i det Nye Testamente maatte være classisk, thi den Aand, der paa overnaturlig Maade havde uddeelt sine Sproggaver paa Pintsefesten, maatte dog vel være lige saa grundig hjemme i det græske Sprog som enten Plato eller Aristoteles; men da Philologien fik sine Glarøine paa og kom til at see efter, viste det sig at være en Feiltagelse, og Orthodoxien maatte give efter. Saa skulde da, trods menneskelige Ufuldkommenheder i det Sproglige, hele den bibelske Historie fra Først til Sidst i Et og Alt være ufeilbar. Men nu toge Undersøgelserne et nyt Opsving. Lærde Forskere beviste, at mange af Bøgerne vare uægte; at Texten var tvivlsom; at der fandtes Uovereensstemmelser, ikke alene mellem de bibelske Beretninger og profanhistoriske Vidnesbyrd, men, hvad der endnu var værre, Afvigelser og øiensynlige Modsigelser imellem de hellige Forfattere indbyrdes. Tilsidst stege Indsigelserne til en saa overvældende Flod, at den gamle Orthodoxie stod maalløs, fortabt, og saae alle sine Dæmninger brudte.

Saa indtraadte der da for Kirkelærens Vedkommende en mere liberal og fordomsfri Periode. Det

kunde jo ikke hjælpe at være halsstarrig og forsvare det Uforsvarlige; man maatte bøie sig for Videnskabens Beviser, man maatte være fornuftig. Men efterhaanden som man selv begyndte at blive fornuftig, begyndte man da ogsaa at indsee, at der i den hellige Skrift var Meget, som stred mod Fornuften; Djævelen f. Ex. var slet ikke fornuftig, Dæmonerne og Besættelserne og alt det Overnaturlige, hvormed den skrevne Aabenbaring var belemret, var ufornuftigt. Til Syvende og Sidst opdagede man, at alle Mirakler — naar man undtog Skabelsens — vare ufornuftige.

Kun det Naturlige var virkeligt; det Overnaturlige var uvirkeligt. Man maatte da see at faae det Overnaturlige bort; det kunde allerbedst skee ved en philologisk-kritisk Fortolkning. Dog her stødte man paa en Anstødssteen, der ikke var let at rydde af Veien; thi det var hele Bygningens Hjørnesteen, det var Christus selv. Man fandt det beklageligt, at en ellers saa fornuftig Mand som Christus havde indladt sig paa at gjøre Mirakler. Fritænkerne erklærede ham aabenlyst for en Bedrager; men Kirkelærerne, der godt kunde see, at han var et Dydsmønster, undskyldte ham paa det Bedste og forsikkrede, at han havde gjort det i en god Mening, blot for at læmpe sig efter Almuens Forestillinger. Andre skøde Skylden fra Mesteren over paa Disciplene; det var Disciplene, der havde misforstaaet ham, og forvandlet hans naturlige Sygehelbredelser til Mirakler. Og hvad blev der saa af den evangeliske Historie? En tør Beenrad i forvrængende Omsvøb. Den rene Jomfru blev til en ordinær Tømmermandskone, ja til en Kvinde af tvetydigt Rygte. Den Opstandne var en Skindød, der skrantende af sine Saar listede sig

omkring i Tusmørke og kun fik en glimrende Bortgang, for saa vidt han engang i en stærk Aftenbelysning gik bag et høit Bjerg og derved fik Disciplene til at troe, at han var faret til Himmels. Tarveligt var det med denne Aabenbaring; men det var videnskabeligt. Da viste der sig med Et en ny Udvei, det var et nyt Syn; Æsthetiken og Philosophien havde faaet Øje paa Phantasien, at sige den menneskelige.

Hvorfra stamme de hedenske Guder? Det er ikke historiske Personer, ikke tomme Naturallegorier; heller ikke er det vilkaarlige Digtninger, som ved et Præstebedrag have fundet Indgang hos det menige Folk og grundlagt dets Overtro. De hedenske Guder ere Skabninger af en ideeopfyldt, men ubevidst digtende Phantasie. Disse Frembringelser i Sagn og Digt ere Myther; Religion er Mythologie. Nu slog Befrielsens Time. Ere de hedenske Religioner Mythologier, hvorfor skulde den saakaldte aabenbarede Religion, i Jødedom og Christendom, ikke ogsaa være Mythologie? Mythen har netop det Eiendommelige ved sig, at den med en aandig Naturkrafts Uimodstaaelighed udspringer i Phantasien. Den skabende Phantasie laaner sine Elementer fra Naturbegivenheder og Historie; det er da heraf forklarligt, at det Mythiske kan paa den allernaiveste Maade være sammenblandet med det udvortes Virkelige, det Overnaturlige med det Historiske. Nu begyndte man da at finde Myther først i det Gamle og siden i det Nye Testamente, Naturmyther, mythiske Sagn, historiske Myther, philosophiske Myther o. s. v. Og hvad er saa Resultatet? Det nyeste videnskabelige Resultat er, at alt det Overnaturlige i det Nye saa vel som i det Gamle Testamente er Mythologie. Aanden er rigtignok

borte, men man har jo dog Ideen. Paa Ideens Vegne skal den officielle Religionslære for Tiden anvende Kritiken for at udfinde, hvad og hvormeget der i Evangelierne er Mythe og hvad der er virkelig Historie.

Jesu Liv falder i tre Afsnit: 1) fra hans Undfangelse og Fødsel til hans Daab i Jordans Flod og hans Fristelse i Ørken; 2) fra hans Optræden som Lærer til hans Død og Begravelse; 3) det tredie og sidste Afsnit omfatter hans Opstandelse og Himmelfart. Ifølge den nugjældende videnskabelige Synsmaade indeholder kun det andet Afsnit om hans offenlige Liv en virkelig Historie, og fra denne Histories Virkelighed maa da hans Mirakler udskilles, thi Miraklerne ere jo kun Myther. Det første og sidste Afsnit er reen og skær Mythologie. Bebudelsen en Mythe; Fødselsunderet en Mythe; Opstandelsen med de paafølgende Aabenbarelser og Himmelfarten, en Mythe. Ingen, der vil staae paa Videnskabens Grund er i Stand til her at hævde det historisk Virkelige; det er ikke een Ting eller to Ting, som her give Vanskeligheder; det er, om man vil, tusinde, ja titusinde Ting, thi det er alle nuværende Videnskabers samstemmende Vidnesbyrd om Naturlovene og deres Uforanderlighed, Forsvareren af det Historiske her faaer imod sig. Det er lige saa umuligt, at faae nogensomhelst af de mange Videnskaber overtydet om, at det ikke er Myther, men virkelige Kjendsgjerninger, som det er umuligt at overbevise Astronomien om, at Himlen er en fast Hvælving, og at Jorden staaer stille i Verdens Midtpunkt. Den Enkelte kan gjerne paastaae det; men Videnskaben agter ikke hans Paastand. Troens Forsvarere kunne beraabe sig paa, at Christendommen er en historisk Kjendsgjerning; Videnskaben svarer, at

Muhamedanismen, Brahmaismen, Buddaismen ogsaa ere historiske Kjendsgjerninger, uden at deraf kan udledes, at deres Mythe ere guddommelige Aabenbaringer.

Saa staaer da endnu den gamle, traditionelle, men aandsforladte Religionslære paa Videnskabens Grund. Men hvordan staaer den? Dens Stilling er ikke misundelsesværdig, den seer med foldede Hænder paa de store Aabenbaringsbilleder og gribes af Veemod. Bebudelsens Engel, Hyrdernes Syn i den straalende Nat, hvor enfoldig ophøiet. Gid det var virkeligt! Men desværre, det er ikke virkeligt, det kan ikke være virkeligt. Videnskaben siger Nei! og Naturlovene true: saa faaer det i Guds Navn at være Mythe.

Dersom Sagen ikke var saa alvorlig, at Situationen i Sandhed maa blive tragisk, saa vilde den hele Fortvivlelse virkelig være komisk; thi den er selvforskyldt: det Hele beroer paa en Indbildning. En Digterphantasie, der vil gjøre sig bekjendt med den officielle Religionslæres nyeste videnskabelige Bedrifter, vil finde et uudtømmeligt Oplag af Emner til komisk Behandling. Snart hedder det sig, at Johannesevangeliet er det sande dybe Hjertes Evangelium og at de tre andre maae rette sig efter Johannes. Saa kommer der med næste Post Efterretning om, at Johannesevangeliet er et fiint udarbeidet, bevidst Konstværk. Altsaa ikke historisk! Hvem af Evangelisterne skal nu spille Hovedrollen? Lukas kan det nu ikke være: altsaa enten Mathæus eller Markus. Det er Mathæus; nei, det er Markus! Saa tænder man Kritikens Løgte og leder efter et Urevangelium.

Lige saa stor er Raadvildheden med det Historiske i Miraklerne. Man vil skjelne kritisk mellem Virkelighed og Sagn, og kun antage det for Virkeligt,

som har alle Evangelisters samstemmige Vidnesbyrd. Vandringen paa Havet behøver da ikke at være virkelig, — at sige paa Kathedret, thi paa Prædikestolen er den altid virkelig; men Bespiisningsmiraklet maa nødvendig være virkeligt, thi det har jo alle Vidnesbyrd. Dog nei, det kan umulig være virkeligt: Brødene ere for faa og Fiskene for smaa. „At see Brødet svulme og formere sig i Christi Haand, er et uhyggeligt Syn: hvad vil Videnskaben sige?“ — Var det saa ikke bedst at ombytte det videnskabelige Grundlag med et religiøst, og vælge sit Standpunkt udenfor Videnskaben? „Nei! Nei! det gaaer paa ingen Maade an; den Dag da Religionslæren ophører at være en Videnskab, en objectiv, paa objective Kjendsgjerninger fast begrundet Videnskab, paa den Dag maa Religionen gaae tilgrunde, og det sørgelige Budskab vil staae i Avisen. Og det behøves heller ikke; Faren er ikke saa stor; det er kun en Overgang. Videnskaben har endnu ikke sagt sit sidste Ord. Man kan være vis paa, at naar Videnskaben en Gang faaer sagt sit sidste Ord, saa skulle vi nok faae Miraklernes historiske Virkelighed objectivt videnskabelig begrundet.“ Men naar faaer Videnskaben sagt sit sidste Ord? Det bliver en langvarig Proces, længere endnu end den fra Bleakhouse bekjendte: Jarndyce and Jarndyce. Den menneskelige Forstand er forarget, og Phantasien forvildet; den af Forargelse forvildede Phantasie staaer smilende mellem Actstykkerne og siger med den gamle vanvittige Jomfru: Pray, accept my blessing!

Religionslæren behøver ikke at gaae ud af Videnskabernes Kreds; men den behøver i Sandhed at stille sig paa et ikke-videnskabeligt d. e. paa Troens og Aaben-

baringens eget overvidenskabelige Standpunkt. Lad saa kun Videnskabens Lys falde opklarende over det Hele.

Stille vi os paa Religionens eget oprindelige Grundlag, vil det strax blive indlysende, hvorledes det gaaer til, at Mythe og Aabenbaring kunne have en saa paafaldende Lighed med hinanden, at den videnskabelige Kritik, der har nedsat det Overnaturlige til Skin og Phantasie, ikke, trods al sin Skarpsindighed, er i Stand til at skille dem ad. De have begge en fælles Form, Synets, Phantasiens Form. Den almægtige Gud er ogsaa Synets og Synernes Gud. Men der er en Forudsætning, hvorpaa Troen staaer fast, og denne Forudsætning kan ingen Videnskab rokke, det er Kjærlighedens Almagt. Videnskaben kan hverken benegte eller bekræfte Guds Kjærlighed; thi den veed slet Intet om den. I Kjærlighedens Almagt ligger Aabenbaringens Mulighed; denne Mulighed skal Videnskaben vel lade staae, og saa er det nok. I Aabenbaringens Mulighed har Troen et Skjold mod Kritikens Pile; men i Virkeliggjørelsen af denne Mulighed er ogsaa Phantasiens Magt aabenbaret.

Kjærligheden er en Tanke og mere end en Tanke; den er en Villie og mere end en Villie; den har et Hjerte, og Hjertet begjærer et Syn, og i Synet en Skikkelse, og Syn og Skikkelse sees i Phantasie. Der er i Mythen Noget af en guddommelig Phantasie; men det Guddommelige er fordunklet. Hildet i Sandselighed, besnæret af selvisk Attraa, har den til sig selv overladte Menneskephantasie, kun seet Glimt af Sandheden, ikke Sandheden selv. Lyset har skinnet i Mørket, men Mørket har ikke begrebet det. Derfra det Forblommede, det Uklare og Tvetydige; derfra det phantastisk

Illusoriske, hvormed Mythen altid er behæftet. I Aabenbaringen derimod har den guddommelige Phantasie Magten over den menneskelige, klarer den i sit Lys og fylder den med sin Sandhed; derfor ere Aabenbaringsphænomenerne saa rene, utvetydige, gjennemsigtige for Aanden. Aand og Natur ere inderlig forenede; ogsaa det Overnaturlige har sin Natur. Naturbegrebet har derfor tvende Sider, en videnskabelig og en religiøs. Det videnskabelige Naturbegreb dannes og maa danne sig for os under Indtryk og Iagttagelse af naturlige Kjendsgjerninger; men gjennem det Synlige skimtes det Usynlige, gjennem det Bekjendte det Ubekjendte, gjennem Lovene Lovgiveren, gjennem Nødvendigheden Friheden. Aanden i sin Uforanderlighed med sine Evighedstanker udfolder Naturindholdet i Tingenes Sammenhæng, i Phantasienødvendighedens Form. Længere kommer Videnskaben ikke.

Hvor Videnskaben slipper, begynder Religionen, og Religionen er det Oprindelige; den gaaer i Tiden forud for al Videnskab; den gaaer igjennem Aabenbaring og Myther. Her gjælder det da om at gjøre Skilsmisse mellem Indbildning og Sandhed, at finde en Prøvesteen, der kan adskille Aabenbaring fra Mythe. Denne Prøvesteen have vi i Troen paa Kjærlighedens Almagt. At Naturens Skaber ogsaa er Aandernes Fader, at Nødvendighedens og Lovenes Gud ogsaa er Frihedens og Kjærlighedens Gud, at det Overnaturlige i fri Inderlighed er det usynlige Grundlag for alt det udvortes Naturlige, det kan kun erkjendes i Tro. Denne Tro, een Gang plantet i Slægtlivets Grund og udtalt i en bestemt, utvetydig Troesbekjendelse, faaer Videnskaben aldrig udryddet af Menneskenes Hjerte. Ramsen om

de uforanderlige Love bliver intetsigende, naar det erkjendes, at der ikke blot er en synlig Sammenhæng mellem de synlige Ting, men ogsaa en indre, om end usynlig Sammenhæng mellem det Naturlige og det Overnaturlige, at, med andre Ord, Verdener af lavere og høiere Orden ere forenede i Almagtens Væsen, i Frihedens og Kjærlighedens guddommelige Phantasie.

Forskjellen mellem Aabenbaring og Mythe kan sees i Troens Lys paa Tanken, Villien og Phantasien. Paa Tanken! Der er Tanker i Mytherne, ofte dybsindige Tanker, men Synerne gaae op og ned, de krydsende Tanker blandes, og Forestillingerne forvirres. I Aabenbaringen er Tanken klar, Lovens Tanke, Livets Tanke, Tanken om Synd og Død og Tanken om Opreisning og Frelse. Paa Villien! Gjennem Mytherne gaaer der en Længsel, en Higen og Trang til at see en nærværende Gud. Men Sandseligt og Aandeligt, Naturdrift og selviske Lidenskaber blande sig med den dybere Attraa, og den hellige Villie vedkjender sig det ikke. Saa blive Mythens Undere Indbildninger, phantastiske Tegn: her skee ingen Mirakler. I Aabenbaringens Ord er Villien med, den almægtige Villie: Tanke og Villie svare til hinanden som Ord og Tegn. Aandens Gud, Lovens og Kjærlighedens Gud er med i sit Ord og taler i Tegnet Almagtens Sprog: Hører Ordet, see her mit Tegn! det er Miraklet. Men saa udvortes virkeligt end Miraklet kan være, det maa dog sees med Troens Øje: saa sætter den guddommelige Phantasie den menneskelige i Bevægelse. Hvilken Forskjel imellem den ofte glimrende, farverige, men trods det Storslaaede og Plastiske dog forvirrede Mythephantasie og den klare af Salighedslyset bestraalede, og just derfor saa rene,

kydske Aabenbaringsphantasie. Kaste vi et Blik paa Bebudelsens Evangelium og lade den guddommelige Tanke og Villie og Phantasie være forenede i Kjærlighedens Almagt, saa kunne vi forstaae Aabenbaringen. Her er en Tanke, der skal indføres i Menneskelivet, en Kjærlighedstanke, og Tanken er denne: da alle selv de ædleste Naturer i Slægten bære Spiren i sig til Synd og Død fra Fødselen af, saa skal der nu fødes Een, som af Naturen selv er usyndig og reen, et Aandens Menneske, et Evighedens Barn, en hellig Spire, som voxer op uden Synd og frelser fra Synd og Død. Denne Tankes Eenhed med den almægtige Villie er Underets Aarsag. Underet selv er en Hemmelighed; men Hemmeligheden skal aabenbares, den skal blive vitterlig for Alle; saa kommer den Alt aabenbarende Phantasie og gjør det Usynlige synligt. Englenes Hilsen, Marias Ord, den høitidelige Erklæring! i dette Livsbillede er der intet mythisk, intet tvetydigt; det siger netop, hvad det skal sige, hverken mere eller mindre. Det er ikke menneskelig Indbildning; det er i Kjærlighedens Almagt guddommelig Phantasie; hver Linie og hver Farvetone, hver enkelt Træk og hver Lysning derover, Alt er af Aand; det saaledes Aabenbarede er virkeligt i allerhøieste Forstand, men det er Aandsvirkelighed, Virkelighed for Aand. — Som Begyndelsen er, saa er ogsaa Fortsættelsen og den sidste Slutning. Men Lysningerne vexle, det Naturlige og det Overnaturlige, det virkelige Udvortes og det høiere Indvortes gribe vidunderligt ind i hinanden; kun Aabenbaringsphantasie i Eenhed med Tro formaaer at klare os en saadan Vexelvirkning: vi skulle nærmere see, hvorledes.

Fjerde Forelæsning.

Hvor let en Strid om guddommelige Ting kan udarte til en tom Ordstrid, naar der ikke tilbørlig sørges for, at Ord og Sag gjensidig belyse hinanden, er nok som bekjendt. Strides der f. Ex. om Tro og Viden, kan man overmaade let give det Skin af, at al Viden er grundet paa Tro. Maleren, der skal bruge Farverne, maa jo troe, troe paa sit Syn; Mathematikeren med sit a = a maa troe, troe paa sin Forstand; Astronomen maa troe paa sine egne og Andres Iagttagelser o. s. frmdl. Men man kan da ogsaa fra den anden Side ligesaa let give det Skin af, at al Tro er grundet paa Viden. Vi maae jo dog vide, hvad Tro er, vide, hvad det er, hvorpaa vi troe, og vide, hvorfor vi troe derpaa; og naar vi vide Alt dette tilgavns, er det Hele jo bygget paa Viden. Dette Spilfægteri hører op, naar vi ærlig gaae ind paa Sagen. Der er Noget, der ikke skal troes, men vides, og der er Noget, der ikke skal vides, men troes. Siger man, at Solen skinner, saa svarer den Seende: Jeg veed det; kun en Blind kunde sige: jeg troer det. Siger man at to og to er fire, saa svarer den Forstandige: jeg veed det; kun en Idiot kunde sige: jeg troer det. Er Talen om en Pengesum, og der

spørges; er Regningen rigtig? da hjælper det ikke at svare: jeg troer det, thi det skal ikke troes, det skal vides. I slige Forbindelser betyder Tro kun en foreløbig Antagelse, en Halvvished forenet med Tvivl. Her søges Viden, først med Viden kommer Visheden, og med Viden og Visheden forsvinder Troen. Den, som i slige Tilfælde har naaet til fuld Vished, siger: jeg troer det ikke, thi jeg veed det. Anderledes, naar Talen er om Sjælens Udødelighed, om Guds Kjærlighed, om den overnaturlige Verden. Et Menneske kan, hvad alt dette angaaer, være saa vis i sin Sag, at han uden Omsvøb tør sige: jeg veed det; jeg veed det vist, at Gud er Kjærlighed; jeg veed det vist, at der er et evigt Liv, en Opstandelse o. s. v. Viden betyder her en urokkelig Vished; men denne urokkelige Vished gjør ikke Troen overflødig, tvertimod! den er Et med Troen selv: Viden er her et Udtryk for den fulde Forvisning i Tro. Ogsaa fra dette Synspunkt kan Tro sættes imod Tvivl, men Tvivlen har da ikke sit Udspring fra ufuldkommen Viden, men fra Vantro. Det, som i alleregenligste Forstand maa troes, er netop det, som ifølge sin Natur ikke kan vides; — kun maa det ikke oversees, men paa det Eftertrykkeligste indskærpes, at Troen kan i sin Erkjendelsessphære give en lige saa tilforladelig Vished, en lige saa fuldkommen Forvisning som Viden i sin.

I Troens Sphære er Modsætningen mellem Tro og Viden forsvunden, thi her spørges, i videnskabelig Forstand, slet ikke om Viden; her indtræde Modsætninger af en ganske anden Art: Modsætning mellem Tro og Overtro, mellem Vantro og Overtro.

For at komme til Klarhed over, hvorledes det forholder sig med Modsætningerne paa Troens Omraade, er

der et Forhold, vi igjen maae tage i Øjesyn, Grundforholdet mellem Phantasie og Virkelighed.

Al Virkelighed, den være udvortes eller indvortes, sandselig eller oversandselig, falder — ikke udenfor — men indenfor den almægtige Phantasie. I denne allerhøieste Forstand kunne vi da sige, at al Virkelighed er Aandsvirkelighed, den har jo i Phantasien sit Udspring fra Aandens skabende Almagt.

Men fra Menneskets Standpunkt seer Sagen anderledes ud. Her er en Adskillelse, en Kløft imellem en udvortes og en indvortes Virkelighed, imellem Tingene udenfor os og vor Bevidsthed om Tingene. Tingene maae sandses; vel er der i Sandsningen en skjult Phantasie, for saa vidt der er en Anskuen; men denne Phantasie er bunden i Sandsningen, og Sandsningen, bunden og betinget af Indtryk fra Tingene, er umiddelbart afhængig af det udvortes Givne. — Dette giver os en udvortes Virkelighed, Naturvirkelighed, Virkelighed for Sands og Forstand. I Modsætning hertil have vi en indvortes Verden, en Verden af Billeder, Forestillinger og Tanker, en oversandselig Verden, en Verden, hvori ogsaa det Overnaturlige kan fremstille sig i Phantasiens Medium. Denne Verden har Virkelighed, for saa vidt den har Sandhed, og den har Sandhed, for saa vidt den er af guddommelig Oprindelse. Hvor Phænomener af denne oversandselige, overnaturlige Verden da her træde os imøde med den Aabenbaringens Klarhed og Kraft, der underlægger sig det Udvortes, der tale vi i særlig og religiøs Forstand om Aandsvirkelighed, Virkelighed for Aand.

Den udvortes Naturvirkelighed imponerer det sandselige Menneske og staaer for Bevidstheden med Præg af

en Selvstændighed, der sætter Phantasien Skranker og forvandler dens Billeder til Indbildninger; men det aandelige Menneske erkjender, at alt det Udvortes har sin Oprindelse fra det Indvortes, at Naturvirkeligheden med dens Kjendsgjerninger og Love er og maa være Aandsvirkeligheden absolut underordnet.

Fra dette Stade kunne vi nu med særligt Hensyn paa Phantasien allerede see, hvorledes det gaaer til, at Vantro og Overtro stille sig mod Tro. Naar Sandser og Sandselighed i den Grad har fanget og fængslet et Menneskes Phantasie, at det Naturlige alene har Gyldighed for ham, medens det Overnaturlige er blevet forvandlet til Skin og Indbildning, saa have vi Vantroen. Vantroen kjender ingen anden Phantasie end den blot menneskelige, den æsthetisk illusoriske. Har omvendt det Overnaturlige i Phantasien antaget Charakteer af et udvortes Sandseligt, saa at det Aandsvirkelige sættes paa lige Trin med det i Naturen Materielle og Virkelige, saa have vi Overtroen.

Kun Troen formaaer at opfatte begge Virkelighedsformer i deres indbyrdes Forskjel og Eenhed; thi kun Troen formaaer at erkjende en Vexelvirkning mellem den guddommelige og den menneskelige Phantasie. Der er i det Gamle Testamente storstilede Exempler, som lære os, hvad dette vil sige.

Moses taler som Lovgiver aldrig i sit eget, men altid i Jehovas Navn. Forkyndelsen af de ti Bud begynder med den bekjendte Formel (2 Moseb. 20): „Gud talede alle disse Ord og sagde.“ For den religiøse Sands kan dette i sin Almindelighed ikke have noget videre Stødende. De ti Bud ere af almeensædeligt Indhold; de udtale Tanker og Grundsætninger, som

ethvert borgerligt Samfund overalt maa vedkjende sig: man kunde næsten kalde dem Fornuftbud. Den Smule Phantasie, der hører til for at sætte sig i Mose Sted, erkjende hans Tro paa Jehova og indsee Nødvendigheden af, at han maatte tale i Jehovas Navn, naar han skulde tale med Myndighed, indfinder sig som af sig selv. Det Overnaturlige og det Naturlige, det Overfornuftige og det Fornuftige synes her uvilkaarlig at smelte sammen til fuld Harmonie. Men Eenhedsbaandet brister snart, naar vi gaae lidt videre i Texten. Det hedder (2 Moseb. 25): „Og Jehova talede til Moses, idet han sagde: Tal til Israels Børn, at de skulle tage mig en Offergave af hver Mand . . . Og dette er Offergaven, som I skulle tage af dem: Guld og Sølv og Kobber. Mørkeblaat og Purpurrødt og Carmoisinrødt og fiint Linned og Gedehaar og Sælhundeskind og rødfarvet Vædderskind og Acacietræ. Olie til Lysning, Urter til Salveolie og til vellugtende Røgelse . . .“ Er dette ordret fra Jehovas Mund, saa gaaer Jehova med sine Forskrifter for Tabernaklets Indretning unegtelig vidt i det Smaalige; han indlader sig paa de allerubetydeligste Enkeltheder. Ingen menneskelig Bygmester kan gjøre det nøiagtigere. Det Ophøiede synes her at blive borte i lutter Endelighed. Hvad skulle vi nu fra Troens Standpunkt tænke og dømme? Tage vi Forskrifterne som ordret dicterede af Jehova selv, saa gaaer det Hele over i udvortes Virkelighed og bliver en udvortes Historie. For Tilegnelsen af en saadan udvortes Historie har den religiøse Tro ingen Prøvesteen, intet indre, ubedrageligt Sandhedsmærke. Forskjellige Religionsbøger, Zendbøgerne hos Perserne, Vedabøgerne hos Hinduerne, Koranen o. fl. kunne jo

indeholde lignende Forskrifter. Credat Judæus Apella, non ego. Men naar det indre, ubedragelige Sandhedsmærke forsvinder, forvandler Troen sig til Overtro. Overtroens Phantasie er kjendelig paa, at det Aandelige nedsænkes i det Sandselige — Gedehaar og Sælhundeskind og rødfarvet Vædderskind kan kun beskjæftige Phantasien paa en aldeles sandselig Maade — saa at Sandhedskriteriet gaaer tabt. Gaaer man nu til den modsatte Yderlighed og paastaaer, at de særlige Forskrifter for Tabernaklet ikke hidrøre fra Jehova, men alene fra Moses, saa kan man ikke uden Vilkaarlighed antage, at de ti Bud ere Jehovas Bud, thi med Forskriften for Sabbaten og Forbudet mod at begjære, hvad Næstens er, gaaes der jo ogsaa i det Enkelte — Næstens Hustru, hans Tjener, hans Tjenestepige, hans Oxe, hans Asen kunne jo ogsaa beskjæftige Phantasien paa sandselig Maade. Men naar det med Jehovas Ord svinder ind til en Indbildning, saa have vi Vantroen.

Hvor er nu Troen med sit Sandhedsmærke? I Vexelvirkningen mellem den guddommelige og den menneskelige Phantasie; thi heri indesluttes den religiøs-psychologiske Vexelvirkning mellem den guddommelige og den menneskelige Tanke, den guddommelige og den menneskelige Villie, det guddommelige og dog menneskelige Syn, det guddommelige og dog menneskelige Sprog i guddommelige og dog menneskelige Billeder. Det lovgivende Ord er Ord af Moses og dog i Sandhed Jehovas Ord; Billedet af Tabernaklet i alle dets Enkeltheder er en Frembringelse af Mose Phantasie, dannet, formet og udarbeidet i Prophetens Indre, og dog et guddommeligt Grundsyn, Planen i Et og Alt Jehovas Plan. Saa taler Israels Gud, og Talen er

virkelig, aandsvirkelig. Jehova taler til sin Prophet som Aand til Aand, han taler til Moses, i Mose Indre — igjennem Moses, et guddommeligt og dog menneskeligt Ord; saaledes blive Budene Mosebud, og dog Jehovas Bud.

Hvad vide vi da om denne Vexelvirkning? Vi vide, i videnskabelig Forstand, Intet, slet Intet; her er ingen Gjenstand for Viden, men i Kraft af den religiøse Phantasie, er her en Gjenstand for Tro. Sandhedsmærket er ubedrageligt, naar Aabenbaringstanken er i Eenhed med Troestanken; den aabenbarede Villie i Væsen og Grund er Troens Villie: Sandhedsprøven er i det troende Sind, og Forvisningen i det Indre.

Lad os gaae tilbage til Begyndelsen og betragte Prophetens Kaldelse. I Midians Ørk ved Bjerget Horeb, fjernt fra Pharaos Hof, er Moses Hyrde. Derude mellem Bjergene er der en Eensomhedens Uendelighed: Minderne vaagne, Tankerne tale, men Stemmerne tie, Taushed boer i de øde Fjelde, derude er der et Møde mellem Phantasie og Virkelighed. Og det Virkelige er et Udvortes, en Tornebusk, og see! der er Ild i Tornebusken, og Tornebusken brænder og bliver dog ikke fortæret. Saa høres en kaldende Røst; det taler i Moses til Moses: „Jeg er din Faders Gud, Abrahams Gud, Isaks Gud og Jakobs Gud. Jeg har visselig seet mit Folks Elendighed. — Gaa, jeg vil sende dig til Pharao, at udfrie mit Folk af Ægypten.“ Og Moses skjælver ved Tanken om det store Hverv, der er uendeligt over hans Kræfter. „Men“ — lyder Stemmen — „hvad er det du har i din Haand?“ En Stav. „Kast den paa Jorden“ — og han kastede den til Jorden, og den blev til en Slange, og Moses flyede tilbage for Slangen.

— „Indbildning, Skin og Phantasie, et oprørende Brud paa Naturlovene!“ Det er Stemmer fra Videns Kathedre; men disse Stemmer og disse Raab, hvad enten de komme fra de Lærde selv eller fra deres Skoledrenge, naae ikke ud til hine Egne, forstyrre ikke Eensomhedens Fred i Midians Ørk, ikke den høitidelige Taushed, der holder Vagt om Bjerget Horeb. Det Eneste, hvorom her spørges, er Aabenbaringstanken i dens Eenhed med Villiens og Phantasiens Almagt. Den Slange, som fremkommer af Mose Stav, har ingen Plads i Zoologien; at stirre paa den som paa et udvortes Sandseligt, er skadeligt for Øinene, man bliver blind enten af Overtro eller af Vantro. Men, sige de Vidende, her menes jo dog en virkelig Slange; Moses seer den: han gyser og farer tilbage. Vi svare: ja, vel er den virkelig, men Virkeligheden er af en egen Art, og maa sees med Troens Øine. Det Overvirkelige er som et Lyn i Mørket: i samme Nu som det sees, har Øiet lukket sig; intet Skin er saa blændende som Skinnet af det Overnaturlige, intet Lyn er saa stærkt som Almagtens Udslag.

Det er just det Eiendommelige ved et saadant Aabenbaringssyn, at det har Skikkelse af et Udvortes og ligner det Naturlige, og dog, naar Sands og Forstand ville til at undersøge det, saa er der enten et blot Naturligt, eller det Hele er forsvundet. Kun Troens Øie udholder at see paa Tegnet, thi dette Sjælens Øie er netop bygget og organiseret saaledes, at det Sandselige kan opløse sig i et Oversandseligt, og det Udvortes omsættes i et Indvortes. Og hvor er saa Sandhedens Mærke? I Tankens Eenhed med Villiens Almagt, i den guddommelige Phantasie, der gjør det Usynlige

synligt. Jehova vil frelse sit Folk fra Ægyptens Plager, fra Trældommens Aag, han vil frelse det; her er hans Ord. Han kan frelse det, her er hans Tegn! Ja, her er han selv: med denne Forvisning, en Troesforvisning, der holder Stand mod al Videns Tvivl, tager da Moses sin Stav op og gaaer til Pharao.

At det udvortes Naturlige kan i Aandsvirkeligheden gribes og magtes af det Overnaturlige, er umiskjendeligt; men at det i den religiøse Phantasie ogsaa kan virke paa fri indvortes Maade, er klart af de prophetiske Syner. Vi vælge et Sted hos Esaias (6. Kap.). Propheten beskriver sin Kaldelse. „I det Aar, Kong Usias døde, da saae jeg Herren siddende paa en høi og ophøiet Throne, og hans Klædebons Flige fyldte Templet. Serapher stode over ham, hver med sex Vinger; med de to tildækkede hver sit Aasyn, med de to tilhyllede han sine Fødder og med de to fløi han. Og den ene raabte til den anden: hellig, hellig, hellig er Jehova Zebaoth, hele Jorden er fuld af hans Herlighed! Og Dørposterne skjalv ved den Raabendes Røst og Huset fyldtes af Røg. Og jeg sagde: vee mig! jeg gaaer tilgrunde; thi jeg er en Mand med urene Læber og jeg boer midt iblandt et Folk, som har urene Læber, og dog have mine Øine seet Kongen, Jehova, Zebaoth. Da fløi en af Serapherne til mig, og i sin Haand havde han en glødende Steen, hvilken han tog med en Tang fra Alteret. Og han rørte ved min Mund og sagde: see, dette berører dine Læber; og din Misgjerning er vegen fra dig, og din Synd skal forsones. Og jeg hørte Herrens Røst, som sagde: hvem skal jeg sende, og hvem vil gaae for os? Da sagde jeg: her er jeg, send mig!“ — Dersom dette ikke er Aabenbarings-

phantasie, og dersom der i denne Aabenbaringsphantasie ikke er en sand og levende Vexelvirkning mellem det Guddommelige og det Menneskelige, hvor er der saa et Sandhedens Lys? Er et Syn med dette Høihedspræg i denne Symbolik med denne Reenhed ikke Virkelighed, Aandsvirkelighed, Virkelighed for Aand: hvad er saa Virkelighed og hvad er Aand?

Hvorledes den religiøse Phantasie, uden at tabe sit Aabenbaringspræg eller opgive sin Troescharakteer, gaaer over til Poesi, kan sees af mangfoldige Exempler i det Gamle Testamente, navnlig hos David. Det Eiendommelige ved denne Poesi er, at enten den vender sig ind efter, klagende i Synd og Anger, eller den vender sig ud efter og optager Indtryk fra den omgivende Natur, beundrende dens Storhed, jublende over dens Herlighed, overalt er Phantasien fyldt af Jehovas Nærværelse og seer i Alt en Aabenbaring af Skaberens Almagt. David skildrer, hvorledes Jehova i Farens Stund kom ham til Hjælp mod hans Fjender, og aabenbarede sig i et Uveir. „I min Angst paakaldte jeg Jehova, og han hørte fra sit Tempel min Røst. Da blev Jorden rystet saa den bævede, og Bjergenes Grundlag skjalv.“ — Det er i et Tordenveir at Jehova kommer. „Der slog Røg op i hans Næse, fortærende Ild foer ud af hans Mund, glødende Kul gnistrede fra ham. Han bøiede Himlene og steg ned; han red paa en Cherub og fløi, han svævede paa Veirets Vinger.“ Denne Fremstilling tyder ikke paa noget særeget Gjennembrud af det Overnaturlige; det er den menneskelige Side af Troesphantasien, som her er i fri Bevægelse; Fremstillingen er saa klar, at vi paa alle Punkter kunne see, hvorledes det udvortes Naturlige forvandler

sig i Speilinger af Digterkongens religiøse Phantasie. Men denne Phantasie vilde ikke i Sandhed være religiøs, dersom den ikke indenfra var grebet af Jehova selv og beaandet af Aabenbaringens Indhold.

Hvor dybtgaaende Vexelvirkningen mellem det Guddommelige og det Menneskelige er i det Gamle Testamentes Aabenbaringsphantasie, viser sig endnu fra en anden Side. Der er en væsenlig Forskjel mellem de mythiske Guder, de græske f. Ex. eller de nordiske, og Aabenbaringens eneste sande Gud. De mythiske Guder ere sjælelig-legemlige Individualiteter, Menneskevæsener, kun af høiere Orden. Der er menneskelige Tilbøieligheder og Lidenskaber i disse Guder. De skifte Sind, de blive vrede og overile sig; det gaaer saa vidt hos Homer, at Guderne alene ved at see paa Kampen for Troja og tage Parti blive saa indbyrdes splidagtige og paa det Sidste saa iltre, at de bogstavelig slaaes saa det ryger om Ørene.

Jehova har ingen saadan begrændset Individualitet; han er uendelig ophøiet, uforanderlig; Jehova er Aand, hans Væsen det evige, alvidende, selvmægtige Jeg. Da Moses spørger, hvad Navn han skal give ham, naar han kommer til Ægypten og taler til Israels Børn, faaer han til Svar: Jeg er den jeg er, mit Navn er: Jeg skal være. Og dog stiger den Ophøiede fra sin Evighedsthrone ned til Jorden, den Uendelige indlader sig med det Endelige, den Usynlige gjør sig synlig, ja hvad mere er, han faaer et menneskeligt Sind, hans Stemninger vexle, hans Barmhjertighed kan omskiftes til flammende Vrede, han kan angre, fortryde; til hvilken Yderlighed han kan gaae i sin Forbitrelse, naar hans Hæftighed blusser op, derpaa have vi et ret slaaende Exempel i

anden Mosebog (Kap. 32). Da Aaron har støbt Guldkalven, siger Jehova til Moses: Jeg har seet dette Folk, og see, det er et haardnakket Folk. Og nu, lad mig være, at min Vrede kan optændes mod dem og jeg kan fortære dem, og jeg vil gjøre dig til et stort Folk. Da bønfaldt Moses for Jehovas, sin Guds Aasyn og sagde: hvorfor er din Vrede blusset op imod dette Folk, hvilket du har udført af Landet Ægypten med en stor Kraft og en stærk Arm? Hvorfor skulle Ægypterne sige saaledes: til deres Ulykke har han ført dem ud, forat slaae dem ihjel paa Bjergene og ødelægge dem fra Jordens Overflade, vend om fra din opblussende Vrede og fortryd dog det Onde imod dit Folk. Mindes Abraham og Isak og Israel, dine Tjenere, hvilke du har tilsvoret ved dig selv, til hvem du har sagt: jeg vil mangfoldiggjøre eders Sæd som Stjernerne paa Himmelen, og alt dette Land, som jeg har sagt, vil jeg give eders Sæd, og de skulle arve det evindelig. „Da fortrød Jehova det Onde, som han havde sagt, at han vilde gjøre imod sit Folk.“ Det er en høist charakteristisk Situation. Vantroen hoverer: her kan man see, at Aabenbaringstro er Overtro og Overtroen dum. Propheten overgaaer sin Gud: Moses er roligere, sindigere end Jehova selv. Det er med ophøiet Overlegenhed, at den høitbetroede Tjener bringer sin kongelige Herres oprørte Sind i Ligevægt. Og hvorved skeer det? Ved at vække den Forbittredes Æresfølelse; thi Ægypterne vilde jo lee ad ham, naar han opgav sin Plan og slog dem ihjel, han skulde befrie. Men især ved at minde ham om hans Ed, at han ikke skal staae som en Meeneder o. s. v.

Og hvad er saa det, som her forarger? Aandens hellige Vrede.

Men med denne hellige Vrede har det i den religiøse Phantasie en egen Sammenhæng. Aabenbaringens Gud har et Hjerte, et Sind. Han kan elske og han kan hade, han kan vredes og han kan formildes. Idet hans Tanker, hans Villie og Synerne af hans Phantasie gaae over i Menneskets Tanker og sætter Menneskets Sind og Lidenskaber i Røre, da see vi den hellige Vrede bruse op som et Menneskes Vrede og den guddommelige Pathos gløde med en Ild af menneskelig Lidenskab. Vi maae aldrig glemme, at det, der taler til Moses, ogsaa taler i Moses. Sandhedsmærket sees, naar der skjelnes mellem Tro og Overtro. For Overtroen er hele Historien udvortes; hvad Jehova siger og hvad Moses siger staaer udvortes adskilt, som naar det ene Menneske taler til det andet; saa kommer Vantroen og paaviser, at det Hele er en Mythe. Men Troen har en anden Forklaring; den giver Jehova Ret, ubetinget Ret, at det Folk, der efter en saadan Befrielse kan dandse om Guldkalven, har fortjent Døden; den takker Moses som Forbeder, men den seer tydelig at Henviisningen til Ægypternes Hoveren og til den svorne Ed ikke sigter paa en Tilstandsforandring i den Eviges uforanderlige Væsen, men paa en Bevægelse i den Bedendes Indre. Det er Prophetens Tro paa den frelsende Jehovas uforanderlige Villie, der løfter ham op over hans egne menneskelige Lidenskaber. Troen forstaaer, hvad det vil sige, at den evig høie Aandens Gud faaer et menneskeligt Præg, ja et folkeligt Præg.

Israels Gud kar et jødisk Physiognomie; han sees ikke altid i det rene, klare Himmellys, men i Blandings-

skjær af jødisk Folkesind, et Luehav af jødiske Lidenskaber. Det er ikke for Intet, at han kalder sig Abrahams Gud, Isaks Gud og Jakobs Gud. Med dette Physiognomie er han den Ophøiede, hans Aasyn mildt, og dog, naar Vreden kommer, forfærdeligt.

Aabenbaringsphantasien i det Gamle Testamente er jødisk: rig paa Forjættelser er denne Jehovaphantasie, mægtig overvældende i sine Trusler. „Jeg vil hjemsøge Jerusalem med Lamper, og jeg vil hjemsøge Mændene, som sige hos sig selv: Jehova gjør hverken godt eller ondt . . . Det er Lyden af Jehovas Dag, da hviner Helten høit. En Vredesdag er denne Dag, en Dag med Nød og Trængsel, med Bulder og Brag, med Mulm og Mørke, med Skyer og Taage; den Dag, da Basunen gjalder imod de befæstede Stæder og imod de høie Taarne. Jeg vil ængste Mennesker, saa de skulle gaae i Blinde, thi de synde mod Jehova. (Zephan. 1).

Ingen iblandt alle Guderne har kunnet velsigne, som Israels Gud, naar han velsigner; og Ingen iblandt alle Guderne har kunnet forbande, som Israels Gud, naar han forbander. Den, der vil lære, hvad religiøs Phantasie er, han læse det Gamle Testamente. Men Aabenbaringstanken skrider frem — som Solen paa sin lyse Vei til Middagshøiden, det Gamle Testamente forbereder det Nye; vi skulle see, hvilken Forandring der herved foregaaer med den religiøse Phantasie.

Femte Forelæsning.

Det kunde ved en foreløbig Betragtning næsten see ud, som om det Nye Testamente — naar undtages Johannes' Aabenbaring — ikke indrømmede den religiøse Phantasie et saa vidt udstrakt eller storartet Spillerum som det Gamle. I en vis Forstand maa dette vel kunne siges. Phantasieformerne blive nemlig desto mere fremtrædende, jo skarpere den nærværende, mangekantede Virkelighed tegner sine Omrids mod den lyse, dæmrende Grund af et Hiinsidigt, et Ubegrændset og Usynligt, som dog begrændser sig og gjør sig synligt. Slagskyggerne paa Jorden blive desto længere og mørkere, jo mere skraanende Lyset fra oven falder paa de fremragende Høider. Lys og Mørke, Helligt og Syndigt, Lydighed og Oprør, et haardnakket Folk og en tugtende Jehova, disse Tilværelsens yderste Modsætninger befinde sig paa det gammeltestamentlige Trin under uafladelig Tiltrækning og Frastøden i uophørlige Brydninger. Den Almægtige selv, den uendelig Ophøiede nedlader sig til Mennesket og taler med Mennesket: Jehova taler med Moses som en Mand med sin Næste, og dog — kun Jehova er evig, Mennesket er Støv og Aske. Her er Noget, der kan sætte den religiøse Phantasie i Bevægelse.

I det Nye Testamente synes den religiøse Phantasie at komme til Ro; det Overnaturlige gaaer i dybeste Hemmelighed sammen til Eenhed med det Naturlige, det Guddommelige bliver menneskeligt; Gud selv aabenbarer sig som Menneske, et virkeligt Menneske, der fødes og voxer, lider og døer. Den oprindelige Eenhed af Gud og hans Aabenbaring er Ordet. Som Ordet selv er den Usynlige synlig. „Og Ordet blev Kjød, og boede iblandt os.“ Gjennem den udvortes Ringhed lyser den indvortes Høihed, og den religiøse Phantasie finder Hvile i Beskuelsen, naar Evangelisten tilføier: „vi saae hans Herlighed, en Herlighed som den Eenbaarnes af Faderen fuld af Naade og Sandhed.“ Det er en Aabenbarelse, som kan fylde den religiøse Phantasie med Virkelighed. Dette Syn alene opveier og forklarer alle det Gamle Testamentes prophetiske Syner. „Salige de Øine, der see det I see!“ Men det maa sees i Troens Lys; Vantroens Øie seer kun det Forargelige.

Forskjellen mellem det Gamle og det Nye Testamentes religiøse Phantasie er begrundet i Forskjellen mellem det Gamle og det Nye Testamentes Aand. Væsenlig er Aanden den samme, men dog paa de to Aabenbaringstrin forskjellig. Hvor forskjellig er ikke Loven fra Evangeliet!

Lovgivningen paa Sinai, forfærdelig for den menneskelige Phantasie, er ledsaget af Rædsler. Bjerget bæver, Lynene flamme; ud af Mulmet og de mørke Skyer taler Jehova til Moses og til Moses alene; intet levende Væsen, Menneske saa lidt som Dyr, tør nærme sig Bjergets Fod. Virkningen beskrives i talende Træk: „da Folket fornam Tordenen og Flammerne og Bjerget,

som røg, da flyede de og stode langt borte. Og de sagde til Moses: tal du med os; da ville vi høre, men lad Gud ikke tale med os, at vi ei skulle døe. — Det er Lovens Aand i Frygtens Phantasie; og Frygt maa der til, Ærefrygt for det Hellige, naar et endnu raat og uopdraget Folk skal løftes op paa Aandens Trin.

Hvor ganske anderledes med Kjærlighedsloven i det Nye Testamente, den nye Lov, som paa een Gang fuldkommer og ophæver den gamle. Denne Lov truer ikke og tvinger ikke; den kjender ikke Forbandelser, nei kun Velsignelser. Det er en Frihedens Lov, en Hjertets Lov, thi det er en „Salighedernes" Lov. Vi høre det af hans Mund, der prædiker paa Bjerget. „Salige de Fattige i Aanden, salige de Rene af Hjertet, salige de Sagtmodige, de Barmhjertige, de Fredsommelige, salige de, som lide Forfølgelse for Retfærdigheds Skyld, — Himmeriges Rige er deres." Denne Lovgivning indjager ikke Skræk, dette „Salighedernes Bjerg" er ikke omgivet af Rædsler. Andre Syner, lyse Billeder stille sig frem for Phantasien. Folket staaer ikke langt borte, slaget med Forfærdelse for den Usynlige; tværtimod, det nærmer sig i Tryghed den Synlige, det samler sig, det flokker sig omkring ham i tætte Skarer. Ethvert hans Ord er en Livets Kilde, Sjælene indsuge det, Øret drikker det som en ny Viin. Intet Jordskjælv, ingen Lyn og Tordenbrag om Bjerget, hvor han prædiker; nei, Fred i Naturen og Fred i Menneskenes Hjerter. Hvor er det livsaligt, foraarsfriskt, høitideligt derude: Himlen høi og Luften klar, Fuglene frie for al Bekymring, og Lilierne paa Marken saa tause, stille, som lyttede de til den guddommelige Tale.

Men hvem er han nu egenlig, den nye Prophet, hvorfra

stammer han, hvis Søn er han? saa spørges der trindt omkring i Galilæas Stæder, og Spørgsmaalet sætter Menneskenes Phantasie i Bevægelse. Det skal være virkeligt, at han er en Tømmermands Søn; Folk i Nazareth kjende jo baade hans Fader og Moder, hans Brødre og hans Søstre. — Men han taler med en Myndighed, som var han stegen ned fra Himlen. Hvorfra har han denne Myndighed? Som en Prophet fra Aanden! — Men han taler jo som den, der staaer over alle Propheter; hvis Søn er han? — Skulde dette med hans Herkomst staae hen i al Tvetydighed, saa blev han jo en mythisk Person, men Aabenbaring er det Modsatte af Mythe. Til Bebudelsesevangeliet slutter sig da Fødselsevangeliet.

Det Billede, som her fremstilles for den religiøse Phantasie, har alle Aabenbaringens Mærker. Englesynet og det himmelske Chor er ikke bestemt for Hyrderne alene; det er bestemt for alle Slægter, at sige for Alle, som trods Verdens Forgudelse af overmægtige Kraftgenier ville vende deres Tanke mod Bethlehem, og betragte Barnet i Krybben.

I Fødselsevangeliet viser sig ret en eiendommelig Modsætning og tillige eiendommelig Sammensmeltning af udvortes Virkelighed og Aandsvirkelighed. Barnet i Krybben hører jo lige saa vel som Maria, Joseph og Hyrderne til det udvortes, historisk Virkelige; men Englene hvor høre de hen? Til Phantasiens Verden! Og dog er deres Tilværelse ingenlunde for den religiøse Phantasie, hvad den er for Vantroen, kun en overtroisk Indbildning eller i det Høieste en blot æsthetisk-mythisk Illusion. Vexelbestemmelsen af det Sandselige og det Oversandselige er her saa gjennemgaaende, at den,

der ikke kan see Englene, kan heller ikke see Barnet. Barnet maa sees med det samme Troens Øie, hvormed Englene sees; i modsat Fald et det ikke Christusbarnet, men et underskudt Barn, ikke det Barn, som Hyrderne tilbede.

Den dobbelsidige Virkelighed viser os hen til den religiøse Phantasies guddommelige Oprindelse. Leder man i det Udvortes efter Fødselsevangeliets historiske Kilder, da leder man forgjæves; thi dets Oprindelse hyller sig i et uigjennemtrængeligt Mørke. Paa den ydre Virkeligheds Omraade ville Vantro og Overtro herom kunne føre deres Strid indtil Verdens Ende.

For Troen er Striden afgjort; den har et Sandhedsmærke, som er ubedrageligt, og det er i Aanden. Om Maria havde afgivet mundtlig Beretning, om Hyrderne, saamange de vare, havde efterladt hver enkelt for sig eller alle i Forening skriftligt Vidnesbyrd: det vilde ikke føre os et eneste Skridt videre. Det Beviis, som heraf kunde uddrages, var alene det, at Hyrderne og Maria havde troet paa Aabenbarelsen. Det maatte jo da blive en Troesvirkelighed; men idet Historiens Virkelighed i religiøs Phantasie forvandler sig til Troesvirkelighed, er den i samme Nu forvandlet til Aandsvirkelighed. — „Og strax var med Engelen en himmelsk Hærskares Mangfoldighed, som lovede Gud“ ... Den som, naar han har fæstet sit Blik paa Barnet, ikke kan faae Syn paa den himmelske Hærskares Mangfoldighed, han mangler religiøs Phantasie, og Folianter af historiske Beviser ville ikke formaae at tvinge ham til Tro. Men den, hvis Øie een Gang blev opladt til at see — Barnet i Krybben og Engleskaren i den hellige Nat, for ham staaer Synet klart og vist: han

forlanger intet udvortes Vidnesbyrd. Den, som ikke har Øre til at høre de Saliges Chor, vil lytte forgjæves til Kritikens høirøstede Stemmer. Men den, hvis indre Øre een Gang er blevet opladt for det himmelske Budskab, han vil formaae at skille Sandhed fra Indbildning, Aabenbaring fra Mythe.

Da Christus havde endt sin Bjergprædiken, for undrede Folket sig saare over hans Lærdom, thi „han lærte dem, som den, der havde Myndighed.“ Hvorfra har han da denne Myndighed? Fra Himlen. Vel sandt; men han er jo et virkeligt Menneske, født og opvoxet som Menneske. Myndighed forudsætter personlig Overlegenhed. Han maa altsaa under sin Forberedelse have oplevet Noget, som paa guddommelig og dog menneskelig Viis hører Charakteerudviklingen til, og gjør hans uendelige Selvvished, hans indre personlige Overlegenhed forstaaelig. Dette fører os til Evangeliet om Fristelsen i Ørken.

Denne Fristelseshistorie danner et organisk Led i Fremstillingen af Jesu Liv derved, at den i faa, men store Træk giver os et Billede af den Kamp, hvori hans besluttede Villie aabenbarer sin Reenhed og Styrke. Men at denne Historie, saa sandt den er virkelig, hører ind under Aandsvirkelighed, Virkelighed for Aand, kan dog vist Ingen betvivle. Her, om ellers nogensteds, er der Anledning til at tale om Phantasiens Magt; thi i Fristelsen gaae Tanke og Villie uimodsigelig sammen med Phantasie. Fristelsen er ingen selvisk sandselig Gjæring i Christi Sind, men en Styrkeprøve med Mørkets Aand. Her er et Sammenstød af Villie med Villie, Christi Villie og Djævelens Villie.

De to Villier holde sig adskilte, men den virkelige Adskillelse, der betinger Sammenstødet, er ikke i det udvortes Rum, den er i Phantasiens Medium. Det Udvortes og blot Naturlige, den lange Fasten, Ørkens Eensomhed, de øde Omgivelser, alt Sligt danner her Relief for det Indvortes.

Det er tre Villiestanker, der alle angaae Misbrug af de overnaturlige Gaver, hvormed en Messias, Guds Søn, maatte være udrustet, eller rettere tre Former af den samme Villiestanke, som Fristeren griber og anvender. Den første er en Misbrug af Mirakelgaven, der sigter paa det umiddelbart Sandselige: „er du Guds Søn, da siig, at disse Stene blive til Brød". Det var en Phantasie, der menneskelig seet, kunde friste den Hungrige. Havde Christus givet efter for denne Fristelse, saa havde med det Samme hans Sendelse været forgjæves. Den der sandselig selvisk vil bruge en overnaturlig Gave til at stille sin Hunger, sin Tørst, vil ogsaa sandselig selvisk bruge den til at afværge Lidelser, Forhaanelser og trodse Spotterne paa Golgatha ved at stige ned af Korset. Det hører med til det Kjærlighedsoffer, som den sig til Forsagelse Indviende bragte, at han, der ved et Mirakel kunde bespise Tusinder i Ørken, ikke vilde røre en Steen for ved et Almagtsord at tilfredsstille sin egen Hunger. „Da tog Djævelen ham med sig til den hellige Stad og satte ham paa Tindingen af Templet". Mon denne Begivenhed vinder i virkelig Forstaaelse ved at Troen forvandler sig sil Overtro og gjør det Hele til en udvortes Historie? Christus maatte da være ført gjennem Luften af Djævelen omtrent som en Doctor Faust paa Mephistopheles' Kappe. Her vindes Intet, men her tabes Alt: Vantroen

faaer Ret, naar den forvandler det Hele til en Mythe. Det er i Aanden, baaren af en dæmonisk Phantasie, at Christus staaer paa Templets Tinde. Den Indskydelse, at styrte sig ned, for at lade sig bære paa Hænderne af Engle og forvandle sin messianske Optræden til en storartet Selvforherligelse, et guddommeligt Eventyr, hvori der ikke behøvedes hverken Taalmod eller Lydighed eller den Selvfornedrelsens Smerte, som skulde ende med en Død paa Korset — denne Indskydelse kommer ikke fra Christi Sind, nei, den kommer fra det Væsen, hvis Villie er Oprør mod Gud. Messias lader sig løfte op til denne Høide af Mørkets Aand; thi han svimler ikke paa Templets Tinde: Fristerens Forsøg er ham et Middel til at fuldkomme sin Villies Alvor, at vie sig til ubetinget Underkastelse under sin himmelske Faders besluttede Raad.

At Kampen er mellem Aand og Aand, Mørkets og Lysets, Løgnens og Sandhedens Aand, en Villieskamp i Phantasiens Medium, bliver især tydeligt af det, som følger. „Atter tog Djævelen ham med paa et saare høit Bjerg og viste ham alle Verdens Riger og deres Herlighed". Hvor ligger vel det høie Bjerg, hvorfra der er Udsigt over alle Verdens Riger og deres Herlighed? I Phantasiens Land, paa Kysten ved det aabne Hav — i Dybet boer Forventning, og Mulighedernes Bølger rulle — derfra er Udsigt: paa den vilde Strøm hist ude ligger Sirenernes Ø, stormslagne Skibe synke som Vrag; høie Taarne sees i Luften, Slotte og Borge i Skyernes Lag, store Stæder og vidtstrakte Egne, som koglende Indbildning befolker. Paa Kysten hist, i Phantasiens Land, der ligger Bjerget, det høie Bjerg med Udsigt over al Verdens Herlighed.

Mangen En, høit begavet, rigt udrustet, mangen Helt, hvis Navn end glimrer i Historiens Aarbøger, har staaet paa det høie Bjerg med Mulighederne foran sig og Verdensbetingelserne omkring sig; men han tog feil af Skin og Virkelighed. Aandsvirkelighed var ham kun en Phantasie; saa kom den fristende Villie hviskende, listende frem af sit Skjul, forblommet som i en Mythe. Den Udkaarede valgte det udvortes Store; Egoismen greb i Virkelighedens Strenge — et kraftigt Greb! Strengene tonede, bruste og brast, men Grundakkorden lød paa misbrugt Aand: den Udkaarede faldt og drog Millioner efter sig i Faldet. Hvordan han steg, hvor høit han stod og hvor dybt han faldt! Historien seer paa det Virkelige, og den gigantiske Virkelighed er som en Mythe. Saa er det da til Verdens Frelse, at En har staaet paa det høie Bjerg, en Eneste, som med fuld Bevidsthed mødte Mørkets Aand og gjennemskuede Bedraget. Saa er det da til Verdens Frelse, at der trods de høie Raab paa Villieskraft og Villiesstorhed i Selvforgudelsens bedaarende Phantasie, endnu kan høres en Stemme, en myndig Stemme, som lyder fra Bjerget: „Vig bort, Satan, thi der er skrevet: du skal tilbede Herren din Gud og tjene ham alene.“

Er det her Fremsatte nu ogsaa virkelig skikket til at overbevise ethvert fornuftigt Menneske om Aabenbaringens, særlig om Christendommens Sandhed? Vi svare aabenlyst: Nei, ingenlunde! Skulde Aabenbaringens Sandhed begrundes med almeengyldige, uimodsigelige Fornuftbeviser, da maatte den jo begrundes videnskabeligt. Men ingen Dannet i Nutiden vil finde det anstødeligt, at ethvert Forsøg med at faae enten

Bebudelses- eller Fødsels eller Fristelseshistorien som virkelig Historie sikkret enten ved historiske eller almeenphilosophiske Grunde, fortjener at vises bort fra de videnskabelige Begrundelsers Enemærker. Vi befinde os med det hele Aabenbaringsindhold ingenlunde i Videns, men i Troens Sphære. Den, der erklærer, at Tro og Troeserkjendelse ingen Gyldighed har for ham, at alt det om det Overnaturlige er hans Natur imod og virker som et Tryk paa Hjertekulen, et Forspil til Noget der begynder med Kvalme, har ikke alene Ret til at erklære sig, men ogsaa Krav paa en vis Anerkjendelse, for saa vidt han siger sin Mening reent ud og uden Omsvøb melder sig som en Vantro.

Anderledes forholder det sig derimod med dem, som i Videns og Videnskabens Navn angribe den aabenbarede Religion. De beraabe sig ikke paa deres Vantro, men paa deres Sandhedskjærlighed. Dersom det i Videns klare, ubedragelige Lys kunde sees, at der var Sandhed i Troen paa det Overnaturlige, saa vilde de gjerne troe; men det er saa usandsynligt, og de ere saa sandhedskjærlige! Det er enten et Selvbedrag eller et Hykleri. Videnskaben bør skee sin Ret; men den tør ikke overskride sin Grændse. Det er nødvendigt, at det afgjørende Stridspunkt holdes skarpt for Øie. Her paa Grændsen mellem Tro og Viden spørges ikke om Sandsynlighed, her spørges alene om Mulighed. Lad Videnskaben godtgjøre, at et Aabenbaringsphænomen er usandsynligt, høist usandsynligt, ja, det Usandsynligste af Alt: siger Intet, slet Intet! Men dersom dets Umulighed kan bevises, saa er Troessphæren gjennembrudt, og dens Lys udslukkes. Den moderne Videnskab holder Vagt ved Grændsen, og hver

Gang den gjør et Udfald, høres Feltraabet: „Umuligt!“ Lad os i Korthed see, om dette „Umuligt“ ikke skulde være en falsk Phantasie.

Vi kaste et Blik paa Læren om Lyset. Physiken har opstillet den høist sandsynlige Hypothese, at Lyset beroer paa en Svingning i Ætheren. Den, der gjør sig bekjendt med den høiere Optik, vil ogsaa i denne Henseende have rig Anledning til at beundre den menneskelige Skarpsindighed. Det er beviist, at det røde Lys maa give over 500, det violette over 700 Billioner Svingninger i et Secund. Men er nu hermed Lysets Væsen forklaret? Ingenlunde. Lyset som Lys, som Klarhed, forudsætter et Syn, en seende Bevidsthed, der ikke lader sig aflede af Æthersvingninger. „Naar Ætheren er i Hvile, er der intet Lys“; men naar alle Øine lukkes, naar der intet seende Væsen er, hverken i Himlen eller paa Jorden, saa er der heller intet Lys. At tale om et Verdenslys, der er uafhængigt af alle Individers Øine, er at tale om et Verdenssyn, der er uafhængigt af alle seende Sjæle, d. e. at tale om Skaberens evige Seen, om Almagtens guddommelige Phantasie.

Dersom Rummet og Ætheren og de Betingelser, der sætte den i Svingning, ikke oprindelig fremgik af den guddommelige Seen, saa maatte Læren om Lyset være en Lære om et uforklarligt Skin uden Væsen. Er der nu i den hele videnskabelige Lyslære et eneste Støttepunkt for den Paastand, at Skaberordet: bliv Lys! skulde høre til det Umulige? Ordet er jo netop et kategorisk Udtryk for den guddommelige Tankes Eenhed med den guddommelige Villie i Phantasiens altskuende Magt. I Phantasiens Form er Ordet det oprindelige Væsensudtryk for det Synliges Fremgang

af det Usynlige. Kan der nu i Rummet, i Ætheren, dens Bølger og Svingninger paavises en eneste Grundbestemmelse, som beviser Umuligheden af en altskuende Guddoms uendelige Seen? Ingen, slet ingen. „Umuligt" er her et tomt Udbrud af tom Indbildning, en falsk Phantasie. Men dersom Videnskaben ikke kan bevise Skaberordets Umulighed, naar Talen er om den Usynliges Synliggjørelse af det naturlige Universum, hvor vil den saa hen med sit „Umuligt", naar Talen er om den frie Kjærlighedsaabenbarelse i Personlighedsordet selv, det Ord, som er „Verdens Lys", det skabende Ord, som var i Begyndelsen?

Indvendinger, som for en videnskabelig Kritik ere af større Betydning, hentes fra den iøinefaldende Modsætning mellem det, som skete paa Christi Tid, og det som i vor Tid antages for muligt. „Hvem kan i vore Dage troe paa Djævlebesættelser eller Opvækkelser af de Døde? Kan man end, hvad Djævlebesættelser angaaer, tye ind i den religiøse Phantasies skyggerige Smuthuller og der søge Skjul mod den forfølgende Kritik, saa gaaer det dog ikke an at gjøre de Dødes Opvækkelse til en Phantasie. At opvække en Død er lige saa umuligt som at gjøre en Steen til et Menneske. Den, der troer paa Sligt, maa bryde Staven over alle Videnskabens Resultater. Et af To: enten maa man slukke Fornuftens Lys og give sig hen til den mørkeste Overtro, eller indrømme Videnskaben med dens Inductioner, Analogier og vidtstrakte Erfaringer Ret til at fordre Grundsætningen om en uafbrudt sammenhængende, jævnt fremskridende Naturudvikling respecteret, en Grundsætning, der er af saa meget større Vægt, som den alene stemmer med, hvad Fornuften lærer os om

det guddommelige Væsens Uforanderlighed." — Saa længe Synspunktet bliver staaende indenfor Grændsen af Sandsynligt og Usandsynligt — altsaa udenfor Troeserkjendelsernes Lyskreds — ville slige Indvendinger gjøre Indtryk; men, naar Spørgsmaalet er om Muligt og Umuligt, opløse de sig i et Intet. Naar Videnskaben hævder, at den i Naturen ikke er i Stand til at opdage Noget, der kunde tyde hen paa et Overnaturligt, og derved tilstrækkelig godtgjør, at Læren om det Overnaturlige ikke hører ind under det, som videnskabelig kan begrundes: har den saa med det Samme beviist, at det Overnaturliges Indgriben i Naturens Løb er umulig? Naar Videnskaben hævder det guddommelige Væsens Uforanderlighed, har den saa med det Samme beviist, at denne Uforanderlighed nødvendig maa gjøre den guddommelige Selvbestemmen, Guds Villies Frihed, umulig? Naar Videnskaben hævder Umuligheden af, at den absolute Aand kan modsige sig selv, har den saa med det Samme beviist Umuligheden af, at denne naturlige Tingenes Orden kan i sin usynlige, for menneskelig Viden tilgængelige Sammenhæng med det Overnaturlige, være Gjennemgangsled og Middel for høiere Formaal? Har man maaksee beviist et saadant høiere Formaals Umulighed eller Umuligheden af, at et Middel kan tjene sit Formaal? Naar Videnskaben hævder — og det kan endogsaa hævdes uden Videnskab — at et dødt Legeme ikke kan kaldes tillive ved naturlige Midler, har den saa med det Samme beviist Umuligheden af, at det kan skee ved overnaturlige Midler? — Vantroen mener at gjøre sig ukjendelig ved at svøbe sig ind i Videns Kappe, men Vinden blæser i Kappen, og paa Kløerne kjender man Løven.

Her er, vel at mærke, ingenlunde Tale om væsenlig Splid mellem Viden og Tro. Den negative Kritik maa have Lov til at bevise, at Aabenbaringstroen er uden videnskabelig Gyldighed; naar den blot beviser det ret videnskabeligt, reent videnskabeligt, saa veed man hvad det er: det gjør slet ingen Skade. Her er alene Tale om den Troesfornegtelse, som under Sandhedskjærlighedens og den strenge Videnskabeligheds Skin er blevet sig selv vigtig i Bestræbelsen med at undergrave Religionens religiøse Grundlag.

Vantroen er driftig, snild og politisk; den forstaaer saa godt, hvor det passer i dens Kram, at alliere sig med Overtroen, afvise Aandsvirkeligheden og fordre det udvortes Haandgribelige. — „Er der," siger den negative Kritik, „Noget, som Troen maa erkjende for virkeligt, udvortes historisk Virkeligt, da er det dog nok Christi Opstandelse." Ja! svarer Overtroen. „Gaaer ikke Christus efter sin Opstandelse omkring med det selvsamme materielle Legeme, som det, hvormed han blev begravet?" Jo! svarer Overtroen, med det selvsamme materielle Legeme. „Er det ikke forblommet Undvigelse og Halvtro her at tale om Aandsvirkelighed og tye til Phantasiens Hjælp, for at unddrage sig Tvivlens Indvendinger?" Jo vist er det forblommet Halvtro med denne Aandsvirkelighed, svarer Overtroen. — Naar nu Vantroen ad denne Vei har faaet Overtroen paa Glatiis, saa hoverer den og slaaer det Hele i Vrangen, „Christus gjør sig usynlig, han forsvinder for de To, som gik til Emaus; altsaa har han intet materielt Legeme. Christus gaaer igjennem lukkede Døre; altsaa har han intet materielt Legeme. Christus farer op til Himlen, tvertimod Tyngdens Lov, altsaa har han intet materielt Legeme." — Den

stokhistoriske Overtro staaer betuttet, aner, at den har drukket Dus med Skarpretteren, og veed hverken ud eller ind. Vantroen smiler, tager den Betuttede under Hagen, seer den ind i Øinene og siger: Virkelighed! Ja, Du er dog et godt ærligt Stykke Virkelighed; den, der siger om Dig, at du er en Aandsvirkelighed, Virkelighed for Aand, han lyver Dig skammelig paa. Bliv ikke vred; jeg kan i Grunden godt lide Dig; men — Du er dum.

Troen selv kan Vantroen ikke fordrage, deres Sind og Syn er uendelig forskjelligt. Det er ikke blot Virkeligheden, men ogsaa Phantasien, hvorom de ere uenige. Al Troesvirkelighed er, selv om det ikke bliver udtalt med klar Bevidsthed, altid Aandsvirkelighed; men Aandsvirkelighed er en Forskandsning, som den negative Kritik med al sin Snildhed, sine Reflexionsapparater og taktiske Manøvrer ikke er istand til at gjennembryde. Naar den mener at have faaet Tag i det Udvortes, saa forvandler det sig og gaaer over i et Indvortes, og naar den saa mener at kunne fastholde det Indvortes for sig som Phantasie og Indbildning, saa forvandler det sig igjen og slaaer ud i et Udvortes. Utaalmodig og forbittret udbryder Kritiken: „maae vi faae at vide, hvad og hvormeget her er Udvortes, maae vi faae at vide, hvad og hvormeget der skal henregnes til det Indvortes!“ Men Troen svarer uanfægtet: her er Mysteriet, og Mysteriet er ingen Opgave for Viden. Vantroen bilder sig ind at slaae det afgjørende Slag og træffe Sømmet paa Hovedet, naar den sammenfatter Undersøgelsernes Resultat i afskrækkende Slagord: „Mystik, Mysticisme!“ Heller ikke dette gjør Indtryk paa Troen. Mysteriet frister ikke til over-

spændt Intuition eller ufrugtbar Phantaseren; det angiver kort, kategorisk: den menneskelige Videns Grændse. Aabenbaringsmysteriet giver ingen Anviisning paa at udviske Virkelighedens Mærker og liste sig uden om Lovene; den giver tvertimod Anviisning paa en Lov, en Frihedens Grundlov, der er lige saa sikker for Troen som Videnskabslovene ere for Videnskaben; denne Grundlov er en Forvandlingslov.

Forvandlingsloven kommer tilsyne i det Overnaturliges vidunderlige Indvirken paa det Naturlige. At denne Lov ikke tages forfængelig, er sikkret derved, at den er en Lov for det Usandsynlige. Troen har fra sin Side et lige saa skarpt Blik for det Usandsynlige som Vantroen fra sin. Sløves Blikket for det Usandsynlige, gaaer Troen øieblikkelig over til Overtro; thi Overtroen er dum. Men Troen er ikke dum, den veed, hvad den gjør, naar den trods Usandsynligheden griber Muligheden. Heri ligger, at den Mulighed, Troen griber imod al Sandsynlighed, maa for Sjælens Frelse, for Hjertets Fred være af en saa gjennemgribende Betydning, at den ikke kan opgives, uden at Forvisningen om det evige Liv med det Samme opgives. Ogsaa Troen veed, hvad den gjør: den har sine Grunde.

Vi kunne prøve Forvandlingsloven paa Opstandelsesevangeliet. Visselig — det er Troens Forvisning — er Christus opstanden fra de Døde med sit virkelige Legeme, ikke med et Skinlegeme. Men, at dette virkelige Legeme desuagtet hæver sig over det blot Udvortes og Materielle, at det allerede tilhører Aandsvirkelighedens Sphære, giver sig jo aabenbart tilkjende ved den Opstandnes Ord til Maria Magdalene i Urtegaarden. Det Overnaturlige virker igjennem det Naturlige.

Den Opstandnes Legeme gjennemgaaer en Række Forvandlinger. Disse Forvandlinger, der svare til de forskjellige Aabenbarelser for Disciplene og ende med Himmelfarten som den sidste Forklarelse, høre væsenlig med til Afslutningen af Jesu Liv, fordi de i hans Personlighed gjøre det oprindelige Grundforhold mellem det Naturlige og det Overnaturlige aabenbart.

Forvandlingsloven i og for sig er saa langt fra at staae i Strid med Naturlærens store Grundsætninger, at det tvertimod er den, der alene er i Stand til at begrunde Fornuftens Ret. At forstaae Naturen uden Aand af den bare Materie er umuligt. Naturphilosophien leder os til det uimodsigelige Resultat, at Naturen skabes, bæres og forklares af Aanden. Grændsen mellem Tro og Viden er bestemt derved, at Viden maa holde sit Resultat i Nødvendighedens Form, og kan ikke gjøre Brug af de Frihedsmuligheder, som heri dæmre. Det er Troens uangribelige Forudsætning, at den faste, nærværende Tingenes Orden, hvor jævnt den end udvikler sig, hvor mange Millioner- Billioner Aar dens Udviklingsgang end udviser, dog har sin inderste oprindelige Grund i et Anlæg af skabende Frihed; at, med andre Ord, det hele Universum hviler paa Grundlaget af et skjult Under.

Aabenbaringen gjør det Skjulte aabenbart. Opstandelsesmiraklet anskueliggjør Forholdet mellem det Forkrænkelige og det Uforkrænkelige, mellem Her og Hisset, mellem Døden og Livet. Om Aabenbaringsmysteriet veed Physiken med al sin Mathematik Intet, slet Intet. Den har i „sit Auditorium“ Ret til at tale om Vandets og Legemernes Vægtfylde, om Tyngdelovens Almeengyldighed i den naturlige Verden o. desl.; men

naar Vantroen i den Anledning gjør sig et Ærende ind i Aabenbaringens Lyskreds, for i Tyngdelovens og Vægtfyldens Navn at raabe: Umuligt! forraader den en Aandsraahed, der maa finde sig i at blive viist udenfor.

Det skal villig indrømmes, at den aabenbarede Religions Indhold har endnu mangfoldige andre Sider, hvorfra den maa belyses end netop Phantasiens. Desuagtet turde det vel være paa Tide at blive opmærksom paa, at den store Forvirring paa Troens Omraade for en stor Deel hidrører fra en Forkvakling af den religiøse Phantasie. Medens der i alle Dannelses Kredse omhyggelig sørges for at den æsthetiske Phantasie med Sands og Smag for Alt, hvad der henhører under Konst og Poesie, bliver behørig udviklet, er den religiøse Phantasie traadt i Skygge, endog i den Grad, at dens Uddannelse synes at være afsluttet med Confirmationsalderen. En Blanding af alskens Elementer, lidt fra Æsthetik og lidt fra Physik, lidt fra Mythologie og lidt fra videnskabelig Kritik forvirrer Synet og fordunkler Opfattelsen af Aabenbaringsordet saavel i det Nye som i det Gamle Testamente. Men Phantasien er en Magt, ogsaa i Religionen; Enhver, som føler Trang til at gjøre sig Rede for sin Tro, vil sikkerlig ogsaa føle Trang til at klare sig sin religiøse Phantasie.

Sjette Forelæsning.

Hvad der i en Henseende er begrændset, kan i en anden Henseende være ubegrændset; dette gjælder øiensynligt om Phantasiens uendelige Rige. At dette Rige er uendeligt, maae selv de indrømme, der fornegte dets guddommelige Væsen og søge Phantasiens Udspring i en physiologisk Disposition af Nerver og Hjerne.

Der er i enhver til Bevidsthedslivet hørende Virksomhed en skjult Phantasie. Ingen Hukommelse er mulig uden Phantasie; Erfaringsbillederne, Billeder af hvad vi have oplevet, af hvad vi have seet i Naturen eller lært i Historien, ligge ikke hengjemte i Sjælen som i et Magasin: de ere i vort Indre som Muligheder, som Dispositioner i vort Nervesystem. At vi mindes det Forbigangne, beroer paa, at Phantasien ifølge en Villiestilskyndelse kan paa vilkaarlig Maade vække de indsovede Muligheder og stille det Oplevede frem i et Billede for vort indre Syn. Ogsaa Forstanden med dens sindige lovbundne Virksomhed er betinget af Phantasie. Det er Forstanden, der adskiller, sammenligner, ordner og forbinder vore Forestillinger; men hvad er en Forestilling? Et sig opløsende Billede, svævende mellem det Usynlige og det Synlige, det Ubestemte og dog Bestemte: som Billedets Opløsning er, maa

ogsaa Billedet være, men Billedet dannes af Phantasien. Mathematiken er i strengeste Forstand en Forstandsvidenskab; men Mathematik er umulig uden tilsvarende Phantasie. De utallige Combinationer af Former og Formler, de mangfoldige sammensatte, fordoblede, ofte høist indviklede geometriske Figurer gjøre det indlysende nok, at der maa gives en egen mathematisk Phantasie. Heller ikke Villien, hvor praktisk den er og hvor udelukkende den end tager Sigte paa det Virkelige, kan undvære Phantasiens Bistand. Den Opgave, som Villien sætter sig, er jo endnu ikke virkelig løst, men den skal løses, det vil sige; den er en Mulighed, hvis Indhold maa være anskueligt i Phantasiens Form. Og hvor inderlig er ikke Phantasien forenet med Følelsen; man tænke paa Stemning, Glædens Stemning, Sorgens Stemning: ingen ideel Stemning uden Phantasie!

Men Phantasien, hvor meget den end er til Tjeneste for enhver Sjælevirksomhed ved enhver Anledning, nøies dog ikke med en simpel Tjenerrolle; den har en hemmelig, man kunde sige kvindelig Drift til selv at herske. Den kommer ikke plumpt med det; den gaaer varlig frem for Trylleriets Skyld: den bruger List. Den melder sig ikke som en stortalende Herre, der træder i Gulvet med klirrende Sporer og fører Kommando-Ordet; nei, som en væver lille Pige, med Skudsmaal: ferm til sin Gjerning og villig til Alt.“ Men just for denne Fermheds og Villigheds Skyld maa man holde Øie med den, bestandig have den i Kikkerten og nøie vogte paa hvert dens Skridt. Den seer saa uskyldig ud og er dog saa udspekuleret, listig, intrigant, en Skuespillerinde af første Rang, med Mesterskab i Forvandlinger, Trylleoptog og bedaarende Illusioner. Phan-

tasiens Rolleregister er af et uhyre Omfang fra det Dybsindigste og Rørende indtil det Lystigste, meest Overgivne, Taabelige og Fjantede, der er til.

Ihvorvel Phantasien er sindig, bøielig, bevægelig og kan optage Alt og bearbeide, hvad den optager paa den allerfrieste Maade, saa har den dog et forskjelligt Præg hos de forskjellige Individualiteter. Man seer det paa det Eiendommelige i enhver Art af Begavelse. Der gives en egen Malerphantasie, en musikalsk Phantasie, Digterphantasie o. s. v. Hvor Phantasiebegavelsen i en eller anden Retning overskrider sin Grændse, begynder øieblikkelig det Søgte og Maniererede. Ja ikke blot hos de særlig Begavede, men hos ethvert velorganiseret Individ har Phantasien sin egen Grundform. Det er forstaaeligt nok, naar vi betænke, at den Anskuelsens Eenhed, hvori alle Livsindtryk, Tanker, Forestillinger, Forbilleder og Bestræbelser optages, netop afgives af Phantasien. Ligesom ethvert Menneske i legemlig Forstand har sit eiendommelige Ansigt, saa har det ogsaa i sjælelig Forstand sit eiendommelige, af dets Grundphantasie bestemte Physiognomie: Phantasien er Sjælens ideelle Ansigt. Uden et høiere Vexelskin af de to Ansigter, det indre og det ydre, vilde det Mimiske i Skuespillet tabe sin Betydning. Til at være en stor Mimiker hører noget Mere end at kunne lægge sit Ansigt i Folder og skjære Grimacer. Al plastisk Inspiration gaaer igjennem Phantasien.

Dette er saa meget naturligere, som Phantasien ogsaa omfatter den Side af Bevidstheden, der igjennem det Halvbevidste rækker ned i det Ubevidstes dunkle Regioner. Phantasien arbeider lige saa vel i Bevidsthedens Nat som i dens Daglys; den elsker Dæmringen,

Skumringen og den vaagne Drøm, hvori dens luftige Skuespil allerhelst opføres. Hermed stemmer det, at Phantasiens Magt ikke umiddelbart afhænger af bevidste Tanker eller et vilkaarligt Forestillingsløb, men gjennemtrænger Kjød og Blod og virker som en aandig Naturkraft. Man tænke paa den Angst og Skræk som et Blik eller et Ord kan vække, man tænke paa den uvilkaarlige Blegnen og den lige saa uvilkaarlige Rødmen.

Derfor bør man aldrig maale et Menneskes personlige Dannelse med hans Forstandsudvikling, hans Indsigter og Kundskaber alene; ville vi have en Maalestok for hans Sindsstyrke, maae vi have Phantasien med, den Elementærphantasie, som boer i Nerverne. Er denne Phantasie forkvaklet eller forsømt, saa har Villien intet sikkert Grundlag og Besindelsen kan svigte En i det afgjørende Øieblik. Samling, Fatning, Aandsnærværelse beroer væsenlig paa umiddelbar Phantasie. Et raat Menneske, hvis Phantasie er lige saa afstumpet som hans Samvittighed, kan i visse Tilfælde udvise større Koldblodighed end en Dannet, hvis Elementærphantasie ikke er blevet udviklet i Forhold til hans Forstandsoplysning. En Kirketyv, der bryder ind ved Nattetid, kan famle omkring ved Alteret og mellem Kisterne i en Begravelse med en Rolighed saa uanfægtet, som om han gik i sin Dagligstue. Griber Nogen ham pludselig i Mørket bagfra, saa falder det ham dog ikke ind, at det er et Spøgelse; han veed strax, hvad det er: det er Politiet. Derimod kan mangen Oplyst holde sig fuldstændig overbeviist om, at der ingen Gjengangere gives, og dog ved Nattetid være bange for at søge Selskab med de Døde: han er egenlig ikke bange for de Døde, men han er bange for sin Phantasie.

Den bekjendte La Mettrie, en af de allerkrasseste Materialister mod Slutningen af forrige Aarhundrede, en Mand, der hverken var bange for Gud eller Djævelen, var bange for at gaae over en Kirkegaard om Natten.

Den, der har en syg Phantasie, kan umulig have en sund Sjæl. Som man taler om Forhærdelse f. Ex. i Leveren, saaledes kan man ogsaa tale om Forhærdelsesknuder i Phantasien; hvad ere vel de saakaldte Fixideer Andet end saadanne Knuder. Alle Sjælesygdomme, hvilke de organiske Aarsager end kunne være, vise hen til en Forstyrrelse i Phantasien. Vel er Forstanden ogsaa forstyrret; men at Forstandsforvirringen hidrører fra forstyrrende Billeder, vilde Indskydelser, kan blandt Andet sees deraf, at de Gale kunne ræsonnere med skarp Forstand og sikker Logik indenfor de Grændser, som Fixideerne afsætte. Hvor uhyggeligt at gjøre et Indblik i et Galehuus: alle Phantasiens Forvrængninger blive der synlige.

Der er et Billede af Kaulbach, det forestiller en Daarekiste. Man seer de Sindssyge samlede og grupperede, men man seer ogsaa, at den Ene slet ikke ændser den Anden: Enhver af dem er sig selv nok, udelukkende beskjæftiget med sin egen Fixidee. De forskjelligste Indbildninger og Lidenskaber staae malede i Ansigter og Stillinger. Især er der En, — Figuren er ingen Karikatur — men han opvækker Gysen. Det er en Begeistret, der forkynder Evangeliet; han løfter Korset og smiler som en Forklaret. Men i dette Blik, i dette salige Smiil, hvilket bundløst Dyb af Vanvid!

Phantasien er en væsenlig Form for Sandhedens Indhold og dog første Opfinder af alskens Indbildninger, Løgn og Bedrag. Fra psychologisk Side ligger da

heri en Opfordring til nøiere at undersøge Phantasiens Oprindelse og gjøre sig Rede for, hvorfra den faaer sit høist uligeartede Indhold. Psychologien maa i vore Dage støtte sig til Physiologien; uden Indsigt i Organbygningen og de organiske Betingelser er det umuligt at komme til klar Erkjendelse eller frugtbar Indsigt i de sjælelige Virksomheder. Ogsaa i denne Henseende har den fremskridende Naturlære vundet en betydelig Indflydelse paa Aandslæren. Herhen hører en nærmere Opklaring af de saakaldte Hallucinationer. Det er bekjendt hvorledes den Febersyge kan phantasere, hvorledes Drankeren i sit Delirium faaer Syner af en saa haandgribelig Realitet, at han tumler med dem, som med legemlige Gjenstande. Opiumsspiserens indbildte Herligheder og deres gradvise Forvandling til lige saa mange virkelige Elendigheder, høre til de Phænomener, der vække Opsigt.

I J. L. Heibergs samlede Skrifter (8de Bind) findes en lille Afhandling om en engelsk Opiumsspisers Bekjendelser.“ „Opium,“ hedder det, „bringer Sjælen i en rolig, ja alvorlig Nydelsestilstand. Alle Sjæleevnerne synes at udvikle sig til en overordenlig Grad, idet de dog tillige vedligeholde den fuldkomneste Harmonie.“ Vi faae her Exempler paa, hvad en materiel Paavirkning af Nervesystemet har at betyde. „Jeg stod,“ siger Bekjenderen, „høit over Livets Tummel; Forvirring, Bekymring, Ængstelse, de hemmelige Byrder, som undertrykke Hjertet, alt var forsvundet; det forekom mig som en Helligaften for hele Skabningen, som en Hviledag for alle Menneskehedens Elendigheder. Det jordiske Livs Glæder og Forhaabninger vare forsonede med Graven, og min aandelige Bevægelse foregik uden

Anstrængelse, uden Træthed, ligesom Stjernernes paa Himlen. Og med alt dette en dyb Ro, som ikke fremkom af en Uvirksomhedstilstand, men syntes at være Resultatet af uendelige Kræfters Modsætning, det var paa een Gang en Virksomhed uden Grændse og en uendelig Hvile". Med hvilken Magie en sygelig anspændt Phantasie kan virke, i hvilken Grad den formaaer at fremkogle en Verden af Syner og give dem Præg af Virkelighed, fremlyser af følgende Beskrivelse: „Henflyttet under Vendekredsens Himmel, saae jeg mig" — man erindre sig, at Manden er i London — „snart omgiven af alle disse Egnes overordenlige, baade vegetabile og animale Frembringelser. Fugle, Abekatte, Reptilier omringede mig fra alle Sider, og forfulgte mig uophørlig. Jeg flygtede ind i Pagoder og fandt mig indelukket for evig i disse Bygningers hemmelige Smuthuller. Jeg var paa een Gang Afgudsbilledet og Præsten, Guden og Offeret. Jeg flygtede gjennem Asiens Skove, forfulgt af Bramas Vrede; Vischnu hadede mig, og Siva lagde Snarer for mig. Paa een Gang stod jeg lige for Isis og Osiris, de beskyldte mig for at have begaaet en Forbrydelse, hvorover Ibis og Krokodillen skjælvede og bævede. De dømte mig til en tusindaarig Nat i Gravmæler af Steen, og begravede mig med Sphinxer og Mumier i utilgængelige Pyramider. Derpaa fandt jeg mig nedsænket i Nilens Mudder, midt imellem Uhyrer, gjennemtrukne af Floddynd, og mellem alle Slags rædsomme og væmmelige Ting". — Billederne blive bestandig mørkere og vildere. „En uhyre Krig, et Slag, en Dødskamp maatte indtræffe paa et eller andet Sted, og oprulle sig for mig som et mørkt og sørgeligt Skuespil; men jeg vidste hverken hvor eller

hvorledes, eller ved hvem. Den levende Deeltagelse, jeg følte derfor, var saa meget utaaleligere, som jeg hverken kjendte Beskaffenheden eller Aarsagen eller det sandsynlige Udfald af det, som jeg interesserede mig for. Som det ofte hænder os i Drømme, hvor vi stedse ere Midtpunktet af alt det, som tildrager sig omkring os, saaledes forekom det mig ogsaa her, at jeg havde Magt til at bestemme dette Udfald, og dog tillige, at jeg ikke havde det. Jeg følte, at jeg kunde gjøre det, dersom jeg havde Kraft til at ville det, men jeg var ligesom nedtrykt af en uhyre Byrde, som jeg ikke kunde befrie mig fra. Jeg forblev altsaa i min Uvirksomhed. Men nu nærmede sig det kritiske Øieblik, Oprøret blev stærkere, et uendeligt Anliggende skulde afgjøres. Derpaa fulgte en pludselig Bestyrtelse, overilet Flugt i alle Retninger, og Gjenlyd af utallige Flygtningers Skridt. Derpaa gik Skygger og Blus, Hvirvelvinde og menneskelige Ansigter mig forbi; og endelig — under Følelsen af, at Alt var tabt — Fruentimmerskikkelser, og Trækkene af det, som havde været mig kjærest i Verden. Og kun et eneste Øieblik var tilstaaet os; vi maatte skilles for evig. Alle vred Hænderne, jamrede og hylede, og fra alle Sider hørte man gjentage: Farvel for evig! — Disse rædselsfulde Ord gjenlød i mit Indre, jeg vaagnede i den skrækkeligste Ængstelse, og skreg med høi Røst: Jeg vil aldrig mere sove!"

At Sligt maa hidrøre fra Affectioner i Hjernen, derom kan der ikke være Tvivl. Physiologien har i denne Henseende stor Fortjeneste af at have gjort Rede for de forskjellige Arter af Hallucinationer.

Dog, ogsaa i dette Punkt maa Aandslæren være paa sin Post, thi Sagen kan let faae en Vending, som

forvansker Opfattelsen, nedsætter det Ideale til Skin og forvrænger det Allerhøieste.

Ligesom Kritiken ved Hjælp af en dybere gaaende Psychologie har opdaget Mythernes Udspring og forvandlet Aabenbaring til Mythe, saaledes kan den nu, overfladisk seet, med en vis Ret beraabe sig paa en dybere gaaende Physiologie og afvise de historiske Vidnesbyrd, der bære Præg af psychologisk Troværdighed, hvor Talen er, ikke om dunkle, halvbevidste, men om klare, fuldt bevidste Aabenbarelser, ved den korte og tørre Bemærkning: det er Hallucinationer.

Et Par Exempler. Den hellige Antonius flygter fra Verden ud i Ørken, men Djævelen følger med og plager ham med allehaande Fristelser. Snart er det hæslige Trolde, der skrække ham, og snart deilige Kvinder, der sætte hans Afholdenhed paa Prøve; man hører langt borte hans Skrig i Hulen, thi Satan selv angriber ham corporlig og slaaer ham til Jorden. Heri, siger Physiologen, er intet Urimeligt. Det kan Altsammen virkelig være gaaet saaledes til. Eremiten har plaget sig med Askese, Fasten og Spægelser saalænge, indtil han er blevet et Offer for de forfærdeligste Hallucinationer.

Det fortælles om Muhamed, at da han i Eensomheden under Bøn og Fasten grublede paa sin nye Religion, da hørte han fra alle Sider i den omgivende Natur Stemmer, som stadfæstede hans guddommelige Sendelse. Det talede fra Klipperne: Du er Profeten; det lød fra Skyerne: Du er Propheten; Træerne stak Hovederne sammen, Løvet hviskede og Kilderne rislede: See der gaaer Profeten. Og Muhamed blev ført gjennem alle syv Himle. I den øverste saae han Dødens Engel;

ja, han saae Guds største Skabning, en Engel, som havde 70,000 Hoveder, i hvert Hoved 70,000 Munde, i hver Mund 70,000 Tunger; med hver Tunge talte den 70,000 Tungemaal og forkyndte i dem alle Herrens Priis. Tilsidst blev han ført frem for Gud Herren selv, og til Høire for Thronen stod der at læse: der er ingen anden Gud end Gud, og Muhamed er hans Profet. Da Koreishiternes Stamme satte sig op imod ham og ikke vilde lytte til hans Prædiken, fordi han krænkede deres Forret ved at kæmpe mod Afguderiet, var hans Farbroder Abu-Taleb den Eneste, der tog ham i Forsvar, skjøndt han negtede at bekjende hans Tro. Han raadede sin Brodersøn til at afstaae fra sit Forehavende, da deraf ellers vilde flyde store Ulykker; men Muhamed svarede: „Kom man ogsaa til mig med Solen i den ene Haand og Maanen i den anden, man skulde dog ei faae mig til at vige".

Hvad er nu Indbildning og hvad er Sandhed? Kan dette i Troens Sphære afgjøres med objektivt videnskabelige Grunde og Beviser? Umuligt! Havde vi end i hver Stad 70,000 theologiske Faculteter, og hvert Facultet 70,000 lærde Theologer, og hver Theolog 70,000 Folianter, og hver Foliant 70,000 theologiske Beviser: det skulde dog ikke rokke en Muhameds Tro, skulde, selv om han havde forstaaet hvert eneste Beviis til Punkt og Prik, ei faae ham til at vige et Haarsbred. Kan dette saa maaskee gjøre os usikkre over Troeserkjendelsens Gyldighed? Aldeles ikke. Synets Sands kan bedrage, hvi skulde Phantasien ikke ogsaa kunne bedrage. Men saa lidt som noget fornuftigt Menneske vil opgive at stole paa sit Syn, uagtet han veed, at Synet kan skuffe, lige saa lidt vil nogen troende Sjæl

forarges over, at Aabenbaringen kommer i Phantasiens Form, ihvorvel han veed, at Phantasien kan skuffe.

For at skjelne skarpt imellem Sandt og Falsk, maae vi bestandig have Opmærksomheden fæstet paa Phantasiens væsenlige Indhold i dets Eenhed med Formen. Dette gjælder ikke alene om det Religiøse, hvis Indhold er Aandsvirkelighed, Virkelighed for Aand; men det gjælder ogsaa i Sphærer, hvor Indholdet er, hvad vi særlig kalde Idee. Det gjælder i Konst og Poesie, det gjælder praktisk i den rationelle Ethik. Konsten har sin Sandhed, uagtet der gives Forvrængninger af Konst; Poesien har sin Sandhed, og denne Sandhed er netop kjendelig paa, at der gives en usand Poesie, en tom og fad, ja usædelig og for de Ubefæstede høist fordærvelig Poesie.

Tør Poesien være usædelig? Der er ført megen Strid om Forholdet mellem det Skjønne og det Gode. De, som fordre, at Poesien skal være moralsk i den Forstand, at den umiddelbart skal moralisere, de glemme, at der hvad Indholdsformen angaaer, gives to væsenlig forskjellige Ideer, den æsthetiske Idee, det Skjønne, og den ethiske Idee, det Gode; de glemme, at Phantasien er Selvhersker i Skjønhedens Rige og har Ret til at tage Alt i sin Tjeneste, ikke blot det Gode, men ogsaa det Onde, det Umoralske, det Hæslige. Men de, der gaae til den modsatte Yderlighed og paastaae, at Poesien slet ikke behøver at ændse de sædelige Fordringer, de, der antage, at den frie Phantasie ligerviis som den frie Tanke kan i ethisk Forstand byde Læseren hvad det skal være; at den med Virkeligheden og dens Muligheder for Øie, netop feirer sin meest glimrende Triumph, naar den forstaaer at gribe en Bordelhistorie,

et Emne i sine prosaiske Omrids saa gemeent, at modne Mænd for Velanstændighedens Skyld med Uvillie vise det fra sig, og dog udstyre dette lurvede Emne saa glimrende, saa brillant og pikant og lade Fremstillingens Trylleri forherlige det Uanstændige endog i den Grad, at unge Læserinder, uden at vide, hvad de gjøre, fordybe sig deri og draabeviis faae deres Phantasie forgiftet; — de, der opfatte det Poetiske fra dette Synspunkt, maae paa Forhaand have lukket deres Øine for Poesiens guddommelige Mission.

Det er ikke blot, hvad man fra et høitflyvende Emancipationens Standpunkt maaskee vil kalde en spidsborgerlig Moral, som herved bliver haanet: det er Ideen selv, der er krænket. Man gjøre Kløften mellem det Æsthetiske og det Ethiske saa bred, man vil, saa er det dog vel aabenbart, at den ethiske Idee har en idetmindste lige saa gyldig Realitet som den æsthetiske.

At der lige saa vel maa gives en ethisk, som en æsthetisk Phantasie, er let at oplyse. Men i det Ethiske er Phantasien tjenende. Det er allerede bemærket, at Villien trænger til Phantasiens Hjælp. Intet er farligere for den sædelige Villie end en forvirret, forhexet, af falske Billeder vildledt Phantasie. Hvorfra stammer Forfængelighed? Fra falsk Phantasie! Og Ærgjærrighed og Pengegridskhed? Fra forhexet Phantasie! Og Vellystens Dæmon? Fra forgiftet Phantasie! Den, der planmæssig lægger an paa at fordærve et Menneske, vil ikke indskrænke sig til at omstøde disse eller hine Grundsætninger, eller lokke den Paagjældende ind i disse eller hine Vaner; nei! Fordærveren kan ikke være sikker paa sit Offer, før han i Bund og Grund har faaet dets Phantasie fordærvet. Først med den for-

dærvede Phantasie ville de sidste Mindelser af Samvittighedsnag høre op, og den sidste Rest af en sædelig Idee være med Rode oprykket.

Men det er dog vel indlysende, at de sande Ideer, hvor forskjellige de end indbyrdes ere, umulig kunne være hverandres Fjender og nære en saadan Ringeagt, ja et saa indgroet Had til hverandre, at den ene skulde lægge an paa at forhaane eller endog udrydde den anden. Forholdet er jo lige det omvendte: der er i Grunden god Forstaaelse mellem Idee og Idee, der er Fred og Harmonie i Ideernes Sphære.

Vel kan der ogsaa tales om en Ideernes Egoisme, idet en enkelt Idee kan trænge saa stærkt paa, at den skyder de andre tilside; men denne Egoisme hører ikke til Ideernes indre Væsen; den kommer ved deres Gjennemgang gjennem det menneskelige Sind, paa Overgangen fra Evighed til Tid, til Udtræden i Verden, til Virkeliggjørelse i det Timelige. Det er med Ideen i Menneskets Sind som med Blommen til Fuglens Æg, først er den lille og blød som et Bær, dernæst som en Drue og tilsidst ved Gjennemgangen gjennem Æggelederen overtrækkes den med Hinden og den haarde Skal. Og dog kommer Ideen anderledes frem af sit Anlæg end Fuglen af Ægget. Jo mere en Idee er beaandet af det Almene og gjennemtrængt af Aand, desto klarere vil den under sin individualiserende Fremtræden vise os, at den med al sin Eiendommelighed vedkjender sig Slægtskabet med de øvrige Ideer, især med dem af den nærmeste Kreds, hvorunder den hører. Dette gjælder bogstavelig om Forholdet mellem den æsthetiske og den ethiske Idee.

Den „moderne Poesie“ gjør vel i at tage „Verdens Børn“ som de ere, og blotte den Huulhed og Indbildskhed,

hvormed en afbleget Fromhedsphantasie eller reglementeret Kasernemoral saa gjerne vil føre det store Ord; den gjør vel i at indsætte det naturlige Menneskes Drifter og Anlæg i deres oprindelige Rettigheder. Men disse Drifter og Anlæg maae jo dog have et menneskeligt Maal og være Aandens Love undergivne. Det er et uhyggeligt Tegn paa forvirret Phantasie, naar end ikke Digteren kan faae Øie paa Aandslovene, men gjør Driftens Tilfredsstillelse selv til Ideal, gjør sine Helte og Heltinder til Meteorer og Sæbebobler, og smiler ironisk, naar de stærke Sjæle, forviklede i deres egne Conseqvenser, gaae tilgrunde. Man kan ikke bebreide den moderne Poesie, at den fordyber sig i det Virkelige og vinder i Mesterskab, hvor det gjælder om at assimilere sig dets Elementer i levende Former og charakteersvangre Situationer. Men man kan med Grund bebreide den, at dens Livsbilleder ere falske, fordi de have enten en fad og tom eller endog aldeles falsk Baggrund. Det Poetiske lider ikke derved, at det nærværende, virkelige Liv med dets Modsætninger af selvvigtige Borneertheder og ekstastiske Emancipationer faaer Lov at træde frem i tydelige Træk; men det lider forfærdeligt derved, at Indtrykket af den hele Fremstilling viser, at Digteren selv med al sin Begavelse er fattig paa Aand og kun driver Leg med Ideer, et verdensklogt og dog i sandselig Emancipation forvirret Subject, der mangler Maalestok. Den moderne Poesie — Cherbuliez's Miss Rowel f. Ex. — forstaaer meget godt at forlige det Ethiske med det Æsthetiske, for saa vidt den har Noget deraf, men den har ikke Meget.

Efter det evige Væsen maa det Gode absolut være skjønt, og det Skjønne godt. Ikke desto mindre er

Phantasieformen for disse Ideers Fremtræden høist forskjellig.

I Konst og Poesie bearbeider Phantasien det Virkelige alene fra Mulighedssiden; det vil sige: den faaer kun Virkeligheden med i Speilbilleder af det Virkelige, men det Virkelige selv rører den ikke med en Finger. Den lader den reelle Verden gaae sin egen skjæve Gang og bygger sig til Erstatning en ideal Verden, rigere, herligere og mere fortryllende end den, som er dannet af det grove Stof. Og Menneskene forlystes ved Synet af den nyskabte Verden; Lys og Skygge hvor ere de lykkelig fordeelte, Lysbrydningerne mangfoldige og Farveblandingen smeltende, yndig, henrivende. Her blotter Naturen sine dulgte Skjønheder, sine jomfruelige Hemmeligheder. Her gaaer det med Fart over Bjerge og Dale; selv Modgangen er et Krydderi, Sinkerierne, belles horreurs, ere interessante. Og Menneskene i denne Verden, hvor ere de aabenhjertige! De betroe os Alt, hvad de føle og tænke. Man kommer dem saa nær, man kan fornemme deres Aandedrag og mærke, hvor Pulsen slaaer. Her er Befordring, her er Erfaring, her vindes Menneskekundskab: man har „Mosters Briller" paa, og seer hver Enkelt lige ind i Hjertet.

Med den ethiske Phantasie er det anderledes tarveligt. Idet Phantasien tager Tjeneste hos Villien, maa Virkeligheden jo vistnok ogsaa opfattes fra Mulighedernes Side; men med de ethiske Muligheder forholder det sig paa en ganske anden Maade end med de æsthetiske. De eneste Muligheder, som Villien ændser, er dem, som virkelig lade sig realisere. Villien seer med Phantasiens Blik paa Muligheden, men, vel at mærke, for Virkelighedens Skyld; den ethiske Villie gaaer fra Virkelighed

gjennem Mulighed over til en ny Virkelighed, thi den omarbeider Virkeligheden.

Er nu den nye, af Villien bearbeidede Virkelighed skjønnere og rigere end den, hvormed der begyndtes? Vi svare: Ja! kun at Skjønheden ikke væsenlig er i det Udvortes, men i det Indvortes. Lægges det afgjørende Eftertryk paa Forskjønnelsen af det Udvortes, saa tager det Æsthetiske Magten fra det Ethiske, og den hele Bestræbelse, om der end arbeides i Ansigtets Sved, faaer et overveiende Præg af blot æsthetisk Phantasie.

Her er et Phantasiebedrag, for hvilket Culturverdenen med sin rastløse Arbeiden for Livets Bekvemmeligheder, Comfort i det Mindre og storartede Forskjønnelser i det Større, store Anlæg, store Bygninger, store Mindesmærker o. s. v., idelig er udsat. Bedraget bestaaer ingenlunde deri, at der arbeides i det Materielle paa Fremgang og Forskjønnelse, langtfra! Bedraget er, at denne Arbeiden i udadgaaende Retning sættes som et usvigeligt Tegn paa det Ethiske. Bedraget er, at det Ethiske, langt fra at holde Skridt med Kulturen, tvertimod svækkes, idet Pragtphænomenernes Glands giver Maalestokken an og sætter det Godes usynlige Skjønhed i Skygge.

Det Godes Skjønhed er, naar vi lægge Vægt paa Modsætningen til det Æsthetiske, en usynlig Skjønhed. Vel har denne usynlige Skjønhed ogsaa sit Phænomen, og kan sees i Phantasie; men den æsthetiske Betragtning giver kun en forbigaaende Stemning: den sande Indsigt er betinget af personlig Oplevelse. Trofasthed, Standhaftighed, Taalmodighed, Langmodighed, ere usynlige Skjønheder. Det er ikke de ydre Omgivelser, som her skulle glimre; tvertimod! selv den æsthetiske Phan-

tasie forstaaer, at de — for Effectens Skyld — helst maae være saa tarvelige som muligt. Et mørkt Fængsel, en fattig Stue, et Sygeleie, det er Omgivelser, som passe for den usynlige Skjønhed.

Den æsthetiske Phantasie kan digte Taalmodigheden og forelske sig i sit Digt; men den virkelige Taalmodigheds Væsen fatter den ikke. Den kan forelske sig i et skjønt Ansigt; men naar den forelsker sig i Taalmodighedens Skjønhed, falder der et Slør over dens Øine, thi den seer ikke Væsenet selv, men kun et Skin, og begriber ikke, hvorledes den taalmodige Sjæl i Virkeligheden kan holde ud at være saa taalmodig. Dette Spørgsmaal kan alene den ethiske, ja strengt taget den religiøs-ethiske, Phantasie forstaae, men — paa Oplevelsens Betingelse.

Vi begyndte med at see os om i Phantasiens store Rige, og nu vi have seet, at dette Rige er uendeligt, er vor korte Vandring til Ende. Vil Nogen sige ved sig selv: det er Skade, thi nu var det just værd at begynde, da vilde det være mig ikke blot en Paamindelse, at denne Fremstilling visselig har sin Ufuldkommenhed, men ogsaa et Vidnesbyrd om, at vi dog paa vor korte Vei have mødt Adskilligt, hvormed det vel var værd at gjøre nærmere Bekjendtskab.